

ИВАН МАРТИНОВ
ЛЮЛЯК БЯЛ

chitanka.info

ЛЮЛЯЦИТЕ

Хубав е Ловеч, хубав е той по всяко време на годината. Но най-хубав е, разбира се, през пролетта, когато по близкия скалист хълм Стратеш започнат да цъфтят люляците. Тогава въздухът се насища с гъст и сладък аромат, който се носи на вълни над града, залива улиците, нахлува през отворените прозорци на къщите.

Денем е горещо и душно, от напечените скали лъха жар, но затова пък нощем е прохладно и леко се спи. Откъм реката подухва свеж ветрец, чува се крякането на жабите, плискането на водата по бързеите, песните на влюбените, които се разхождат по брега. Луната се е издигнала високо и къпе в мека, сребристая светлина и хълма с люляците, и бълбукащата река, и притихналия Башбунар с неговите тъмни алеи и самотни, изоставени пейки...

Не, няма на земята по-хубав край от този, дето съм се родил!

Тук природата е изсипала щедро всичките си дарове. Осъм се е извил като дъга, минава през града и го разделя на две части, съединени в едно от стария покрит дървен мост. Наоколо се издигат ниски заоблени хълмове от последните склонове на Стара планина — и всички са обраснали със зеленина, изпъстрени са с лозя и градини, посипани са с бели къщички и колиби, кръстосани са от пътища и пътеки, напоени са с дъха на люляк и са похлупени от едно синьо и безкрайно нежно небе.

Тъй ми изглеждаше Ловеч, моят роден град, в ония години, когато бях млад и запленил от красотата му. Това бяха години на радости и скърби, на надежда и вяра в бъдещето, на мечти и стремежи. И колко весело, колко безгрижно прекарвах тогава всеки час, дори всяка минута, изпълнен с благородни амбиции и честолубие! Аз не знаех що е това отчаяние. Бях млад, бях здрав, бях силен и чувствавах дълбоко у себе си да напират такива стремежи и желания, че и най-смелите, най-дръзновените мои постъпки не бяха в състояние да ме задоволят, да потиснат и угасят огъня ми, както се угасява жаждата с шепа студена вода от бликация извор.

И ето пред мен се изправя с цялата си величественост и красота Стратеш, дете някога двамата, аз и моят приятел Цачо, неразделен спътник в детските и юношеските години, се губехме из неговите потайни кътчета и скитахме едва ли не до зори. Ние обичахме да ходим често там, особено в края на април и началото на май, когато люляците цъфтяха. Тогава всичко ме омайваше — и шепотът на влюбените, и тишината, и блясъкът на звездите, и трептенето на листата. А щом до мен достигнеше звънливият глас на някоя девойка, която пееше, душата ми се изпълваше с наслада. Любима беше за нас песента:

*Люляк бял, люляк снежнобял,
как хубаво дъхтиш!*

Неведнъж аз напусках Цачо, без да му се обадя, и тръгнах сам сред люляковите храсти. У мене се зараждаше неосъзнат бунт, непокорство, дори злосторничество и аз започнах да правя пакости. Колко пъти издебвах някоя госпожица и господин, разтварях клоните зад тях и измякувах над главата им като котка или излайвах като куче. След такива случаи Цачо винаги ми се караше и ме съветваше да не върша повече „щуротии“, а аз все му обещавах и все не можех да се откажа от този глупав навик.

Една вечер ние отидохме пак заедно на Стратеш. Уморени от дългото скитане по пътеките, най-после седнахме на мраморния постамент на Белия паметник и мълчаливо се загледахме в далечината, очаровани от нощния пейзаж.

Долу Ловеч блестеше със светлините на стотиците си лампи, които трептяха в мрака като пламъчетата на подухвани от вятъра свещи, а горе небето, осеяно със звезди, се разстиляше като огромен тъмносин купол и само в единия му крайчец, някъде там, дете стърчаха назъбените скали от короната на хълма, луната бе изскочила от невидимата бездна на нощта и заливаше всичко около нас с меката си сребристорбяла светлина. Осъм не се виждаше, но аз чувах шума от падането на водата при бента на Бановата мелница и плисъка на вълните по бързеите при железния мост. И никакъв друг шум, сякаш природата бе замряла в една трепетна въздишка, дошла с шепота на

вятъра, подухнал неочаквано откъм планината и също тъй неочаквано утихнал.

Без да се обадя и този път на Цачо, аз станах и като се вирах напрегнато в мрака, се промъквах тихо по пътеката, разгръщах с ръце люляковите клончета и предпазливо се приближавах към онова място, дето предполагах, че се намират влюбените. Но в тая минута някой се изправи пред мен и ме хвана за раменете.

— Ти какво дириш тук, бе хлапак? — чух сърдит глас и преди да дам каквото и да е обяснение, звънка плесница огласи тишината.

Бузата ми пламна и ушите ми писнаха, но аз, смразен от изненада и страх, не знаех какво да правя и продължавах да стоя на място.

— Какво гледаш като побъркан? Хайде махай се оттук, докато не съм те... — и той още веднъж замахна да ме удари, но аз навреме се съвзех и побягнах.

— Друг път ела пак да подслушваш! — извика подир мен младият човек и подигравателно се изсмя.

Върнах се при Цачо смутен, че по такъв начин бях изкупил любопитството си. Седнах до него и без да му кажа каквото и да било, до края на нашата разходка мълчах.

Оттогава не се реших да безпокоя повече влюбените и винаги, когато отивах да се разхождам по Стратеш, все си спомнях за плесницата.

САМОЖИВЕЦ

В тази нощ аз получих добър урок и сякаш за няколко часа съзрях, но в същото време ме обзе и отчаяние.

По цели дни ходех мълчалив и мрачен, с никого не се срещах и с никого не исках да говоря, а само седях затворен у дома в малката си стая и четях, много четях...

Бях се превърнал на отчаян саможивец. Избягвах Цачо, избягвах и другите мои приятели, които се опитваха да разберат на какво се дължеше тая отчужденост, но колкото и да се мъчеха да проникнат в тайната на моето поведение, не можеха нищо да узнаят.

Когато случайно се срещнехме на улицата, аз минавах покрай тях, като че ли не ги познавах, и тогава те с насмешка се обръщаха и подигравателно подхвърляха:

— Мълчаливецът!... Саможивецът!...

Аз, разбира се, не им се сърдех и не вземах под внимание техните подвиквания, тъй като живеях в свой свят, чужд и далечен, безкрайно сложен, за да ме разберат. Това мое самочувствие се дължеше на книгите. Силно впечатлителен и с голямо въображение, бях се поддал на тяхната „магия“ и бях загубил чувството за реалност в живота...

Продължавах да излизам вечер и да се разхождам по Башбунар и Стратеш. Обичах да скитам сам из алеите, да слушам безгрижните смехове на младите, насядали по пейките, припрените им разговори и песни, придружавани с акомпанимент на китара или мандолина. Ловеч се славеше с музикалните си традиции и вечер не минаваше без импровизирани концерти, в които участваха надарени с глас момчета и момичета. Ако трябва да се каже нещо похвално за родния ми град, то непременно трябва да бъде признанието, че едва ли има друг град в страната с толкова много музиканти. И неслучайно той си е спечелил славата, освен на стар исторически град, още и на град на люляците и песните!

Може би само това е достатъчно, за да се почувствува всеки ловчанец горд и доволен, задето се е родил там, в прекрасното кътче на България, на брега на Осъм, край стръмните скали на Стратеш, недалеч от сенчестите алеи на Башбунар, с неговата студена вода и дълбока, замайваща тишина. Не искам да преувеличавам, но за нищо на света тогава не бих дал нито едно люляково храстче, нито един камък от старинната крепост на Хисаря, дори тревичка от поляните край него за който и да е друг град на света. За съжаление животът ми наложи да напусна още твърде млад, едва седемнадесетгодишен, родния си кът и да бягам другаде, за да се спася от тия, които ме преследваха и гонеха. И макар че живея вече цели четиридесет години в София, че съм прекарал почти целия си съзнателен живот в нея и че тук са се родили и децата, и внуците ми, аз често се връщам в спомените си към онова далечно време, когато се скитах отчаян из околностите на родния ми град, но в същото време и щастлив... щастлив, защото с мен беше младостта и силата, вярата и упованието в едно ново, прекрасно бъдеще...

Веднъж или два пъти през седмицата горе, на Стратеш, дето в ресторанта се събираха по-заможните хора на вечеря и забавления, свиреше военната музика. Аз обичах да отивам там под сянката на високите дървета, да слушам изпълнението на оперети и симфонични програми. Завинаги в съзнанието ми ще остане запечатана картината на веселото и безгрижно прекарване пред отрупаните маси с бутилки шуменско пиво, шампанско или червено вино. Ножовете и вилиците тракаха, чашите звъняха, а дамите и господата оживено разговаряха и флиртуваха. После отиваха да се поразходят. В туй време музиката свиреше валсове, обикновено „Дунавски вълни“ или „По хълмовете на Манджурия“, за да премине след това към модерните танци — фокстрот и чарлстон, изместили вече остарелите танга. На малкия подиум под ярката светлина на електрическите „слънца“ двойки започваха да се въртят и да подскачат. Аз харесвах танците и с любопитство наблюдавах празния живот на ловчанската дребна буржоазия. Не им завиждах, макар че ми беше приятно да гледам тая веселба. Но имаше дни, когато всичко това ми се струваше като безсмислено разточителство на време и аз не можех да търпя техните превзети разговори и фалшив, престорен смях. В такива минути чувствавах как душата ми бе обзета от смут и тогава бягах далеч от

шума и блясъка, от празничната суета на хората в ресторанта и търсех по-тихи и спокойни места, дето се мъчех да заглуша болката в гърдите си...

Около ресторанта наблюдавах и други момчета, също тъй като мене ученици от гимназията — едни със завист, други с безразличие, но еднакво увлечени от желание да видим и узнаем всичко. Това, разбира се, не продължи дълго, защото училищната управа научи и взе сериозни мерки. Учителите започнаха да дежурят и да ни разгонват, а учителският съвет наказваше строго ония от нас, които заловеше. Особено се отличи в тия гонения учителят по рисуване Марчо Киров, дребничък, мургав и къдрокос, със студени, жестоки очи човек. Той искаше да се покаже голям пазител на дисциплината и реда на училището, но ние скоро узнахме, че освен задълженията на учител Марчо Киров изпълнявал и чисто полицейска служба. Колко пъти той бе издебвал някои ученици, когато се съберат в квартирата на свой другар, и им правел обиск, за да търси забранена литература и докаже, че са неблагонадеждни младежи! Ние го ненавиждахме — той бе станал символ на злото в гимназията и аз гледах да избягна всяка среща с него било в коридора на училището, било на улицата.

Случи ми се една вечер, тъкмо се бях притаил и слушах известната на всички „Загубена поща“, да попадна в ръцете му. Той се впусна подир мен, но скоро загуби следите ми в мрака сред люляковите храсти. Чувах само замореното му дишане и тежките му стъпки. Тичах и все тичах, без да се обръщам, докато най-сетне почувствувах, че силите ме напускат. Запъхтян, аз се спрях, за да си поема дъх, и тогава усетих, че някой застана в същото време до мен. Не се уплаших, защото ми беше все едно какво ще стане. Обърнах се с намерение да не отговарям на нито един от въпросите и с изненада видях, че този, който ме преследваше, не беше Марчо Киров и не някой друг, а Цачо... моят добър приятел Цачо, с когото отдавна не бяхме се срещали.

— О, ти ли си! — извиках зарадван, задето случайността ни бе събрала. — Как попадна тук?

— Видях, че това куче Марчо те подгони, та рекох...

— Аха! — засмях се аз. — Без малко да ме пипне... Е, какво да правим сега?

— Хайде да се поразходим към Белия паметник, а после ще решим.

— Добре — рекох аз и тръгнахме един до друг, както някога.

Вървахме по пътеката към паметника и се наслаждавахме на гледката, която се разкриваше пред нас. Този път тя ни се видя още по-мила и скъпа на сърцата. Може би тъкмо тая непредвидена среща изигра благотворна роля, защото изведнъж почувствувахме колко силно сме привързани и че отчуждението помежду ни не бива повече да продължава.

По стар навик ние си тръгнахме след полунощ. Като стигнахме до Хармането, Цачо се досети, че аз вече не бях негов съсед, а живеех в друга, нова къща, построена в края на Шаранполя, и той с готовност ме изпрати до там. Двамата влязохме в малкото дворче, настанихме се на пейката сред латинките и шибоите, посадени от мама, и до сутринта прекарахме в разговор и мечти за това, какви ще станем, когато завършим училището. Обещавахме си да бъдем все заедно в живота и никога да не се делим.

НОВАТА КЪЩА

Аз и сега, като си спомня за нея, изпитвам голяма мъка. С какви лишения и с какви несгоди я направихме! А на всичкото отгоре случи се и едно нещастие.

Напуснахме бабината къща, макар че тя ни беше много скъпа и че бяхме свикнали от рождение с всяко кътче, с всяка плоча от ниския прихлупен покрив, с всеки камък от постлания с калдъръм двор, че дълго и мама, и аз, и сестра ми Милка не можехме да я забравим, а баща ми от мъка се пропи още повече...

Старата къща се оказа тясна за двете семейства, за лелиното и нашето, и ние, щем не щем, трябваше да отидем другаде. Вуйчо Марин, мъжът на леля Елена, като по-заможен изплати майчиния дял и заедно с дела на баща ми, получен от чичо Флоро, ние се заловихме да построим нова къща.

Като бедни граждани, отпуснаха ни безплатно място от двора на казармата — от оная част зад двуетажната постройка, дето имаше ябълкови дръвчета и дето някога с Цачо ходехме да ловим кълвачи.

Баща ми бе извадил камъни и ги бе прекарал от Камен дял с наета от съсед биволска кола. Ние тримата, аз, мама и той, изкопахме избата и основите, после направихме тухли, купихме от бай Пенко бакалина греди, дъски и разни други строителни материали, повикахме майстори зидари и една сутрин през лятото започнахме да градим.

През деня аз правех кал, газех я с босите си крака, носех камъни и тухли, мъкнех греди и дъски, а през нощта, легнал върху — купчината слама край акациите, с ръце под главата гледах звездите и от умора не можех да заспя. На сутринта ставах още в здрач и отново се залавях за работа. И докато мама приготвяше чорбата от зелени сливи или коприва, аз бързах да пренеса колкото се може повече камъни и тухли, за да могат майсторите, щом дойдат, нито минутка време да не губят...

Най-после късно през ноември ние привършихме. Това не беше никаква къща, а коптор с две малки стаи, с кухничка и антренце;

парите, които получихме от вуйчо Марин и чичо Флоро, не ни стигнаха да я измажем поне отвътре. Задоволихме се да приготвим само избената стая, дето се настанихме четиримата — баща ми, майка ми, аз и сестра ми Милка. Сега, като си спомням, виждам каква сиромашка, дори мизерна е била обстановката, в която живеехме, но тогава нямаше за нас по-голямо щастие от това.

Баща ми скова от дъски широк нар, мама го застла с черги и бели чаршафи, вмирисани на нафталин, и ние за пръв път се разположихме в наша къща.

Дойде и зимата — мразовита и зла, със снежни виелици и преспи. И едва тогава разбрахме, че в бързината майсторите бяха забравили да сложат комин.

Мама се ядосваше и постоянно се караше с баща ми, който не знаеше как да се оправдае и само вдигаше рамене. На някой от съседите дойде наум и ни посъветва да пробием дупка в стената. Така и направихме. Но нали „коминът“ беше ниско над земята, нямаше тяга и печката пушеше, като изпълваше стаята с гъст, лютив дим.

Отново започнаха караници. Баща ми вече не се оправдаваше, а ругаеше и зимата, и студа, и майсторите, като се заканваше, че щом дойде пролетта, ще направи комин, такъв голям, че ще се вижда отвсякъде, та хората на градчето ще разберат, кой е Цеко...

— Стига си говорил глупости! — сърдито го прекъсваше майка ми. — Не виждаш ли, че децата ще се задушат? Я иди вълн и погледни какво става!

— Ами че какво може да става? — свиваше рамене тате. — Печката гори, ама пуши...

— Пуши я, като си построил къща без комин — продължаваше да го хока мама. — Хайде виж какво може да се направи!

Баща ми излизаше покорно, бавеше се известно време вълн, после се връщаше премръзнал и като търкаше зачервените си ръце една в друга, казваше леко усмихнат:

— Ох, какъв е мраз, деца. Стойте си тук и лежете, че ако излезете, вятърът кожата ви ще одере...

— Говориш като халосан! — стрелваше го с поглед мама. — Направи ли нещо?

— Че какво да направя, ма Тотке?

— Какво ли?... Такова, каквото правят всички свестни мъже!...

— Ама, Тотке, не разбираш ли, че не може...

— А ти не разбираш ли, че пуши?

— Разбирам. Как да не разбирам? Но не съм господ, да спра пушека. А пък и той да е на мое място, пак няма нищо да стори... — и с кротичка усмивка баща ми се изтягаше до нас на нара.

Майка ми се залови да оправя огъня в печката.

— Пуши, пуши... Проклетницата! — сърдеше се тя. — Пуста да опустее тая наша орисия!...

Баща ми дълго слуша нейните клетви и като не издържа, стана и отиде у бабини. Оттам той донесе мангал, мама разпали дървени въглища и изведнъж стаята се затопли.

Тъй с мангала ние изкарахме цялата зима. Но горкият ми баща си изпати от всички най-много! Когато времето се застудееше и мангалът не можеше да ни сгрее, майка ми пак го хокаше. Аз и Милка, завити, лежахме на нара и кой знае защо, непрекъснато се смеехме.

— Къща без коминче! Къща без коминче! — повтаряхме ние и го дразняхме.

Веднъж тате така се разсърди, че ни заплаши с бой, но той дори не посегна с пръст към нас, а веднага изскочи из стаята и до вечерта не се върна. Мама отиде да го търси и го намери в кръчмата на бай Пенко. Тя го доведе, блъсна го до нас на нара, мълчаливо го съблече и настани на мястото му.

На сутринта баща ми стана мрачен и сърдит, но не излезе и не отиде никъде. За наше щастие този ден слънчицето печеше по-силно и в стаята беше топло. Мама разпали мангала вън, внесе го и се залови да ни плете чорапи, а тате измъкна от сандъка флигорната и засвири любимата си песен:

*Черна яма се разтвори,
тя ще бъде моят гроб...*

Мама го погледна строго, но като разбра, че може би тъй ще му олекне на душата, съжали го. Сякаш забравила мъки и страдания, тя се примъкна до него и тихо запя.

От този ден като че ли животът ни потече някак по-леко и ние от радост, че си имаме своя къща, забравихме и теглото през зимата, и

немотията...

Дойде лятото. Баща ми взе пари назаем от наш сродник, а бай Пенко бакалинът ни даде на кредит материали. Завършихме цялата къща — измазахме я отвън и отвътре, сложихме врати и прозорци, боядисахме я, наредихме скромната си покъщнина и се пренесохме да живеем горе, в двете малки стаи, кухничката и антренцето. Нямаше по-щастливи хора от нас!

Но ето че се случи нещастие. То дойде внезапно и неочаквано.

Сестра ми Милка се почувствува зле. Цялата пламна в огън, започна да се задушавя, но никой не можеше да ѝ помогне. Беше тъмна нощ, с дъжд и вятър. Бурята вилнееше и тъй като нашата къща се намираще в края на града, не се решихме да викаме лекар. Мама направи сама каквото можа за облекчение на мъките ѝ, а на сутринта баща ми на ръце я отнесе в болницата. Оказа се, че е скарлатина. Тогава тази страшна болест не се лекуваше както сега и тя беше истинско наказание за бедните хора. Майка ми плака, кърши ръце, моли се за спасение на едничкото ѝ момиченце. След три дни от болницата съобщиха, че Милка е починала.

Мама проля още много сълзи, кле и господя, и лекарите, задето не могли да помогнат на бедната ѝ рожбица, после се умори да плаче: утихна и когато спуснаха ковчега в гроба, напълнен с вода от дъждовете, тя примря от мъка.

Беше есен, студена и мрачна. Ние се връцахме от гробищата с наведени глави, газехме уморено гъстата лепкава кал на нивите, отдето минахме по-пряко за нашата къща. Положиха мама на леглото, а аз се затворих в другата стая. Дъждът валеше, валеше неспирно, сякаш природата плачеше заедно с нас по загубата на скъпата ми сестричка, която не можа да се нарадвя на новата ни къща.

„МАЙКА“

Един ден дойде у дома моят съученик Слави Куцаров. Дойде той неочаквано, седна във, на купчината камъни, останали още от строежа, и зачака, докато се облека и изляза при него.

Със Слави се бяхме запознали по един необикновен начин.

Ето как стана това.

В двора на училището през голямото междучасие децата се бяха пръснали и играеха на дълга кобила, на прескочи-магаре. Аз не харесвах тия игри и се лутах безцелно насам-натам, когато изведнъж видях, че в задната част на двора, дето по-големите момчета бяха направили дупка в живия плет, за да могат да минават и не губят време при напускане на училището, хлапетата от нашето отделение са обградили някого и го бият с пръчки по главата. Отдалеч не можах да разбера кой беше нападнатият, но той изглеждаше храбрец и съвсем нямаше намерение да се предаде. Силно замахваше с жилавата си пръчка и удряше где когото завари. В такива случаи аз вземах страната на по-слабия и затова още в момента, в който разбрах, че те са по-силни от него и че ще го победят, тутакси се притекох на помощ на момчето. А то беше Слави, моят другар, с когото седяхме на един чин. Към него имах симпатии, защото не се държеше студено и надменно като другите момчета и подчертаваше желанието си да има между нас приятелство и дружба. Аз знаех, че баща му е адвокат и имаше връзки с комунистите в града, дори веднъж-дваж го бях видял да ходи в клуба на партията. А и Слави, мислех си аз, като порасне, навярно ще бъде като него. Нападателят бяха момчета все от богати семейства и на тях гледах враждебно. Добре ги познавах: единият, Николай, син на лекаря Паяков, другият Петко Герганов, дете на виден търговец, а третият, Борис Динчиски, от известно време бе започнал да страни от мен и затова вече го мразех! Без много да мисля и да се колебая, аз грабнах една пръчка и като опрях гърба си до гърба на Слави, започнах да шибам.

— Дръж се, Слави! — виках и тъй яростно замахвах, че не виждах къде и кого удрям.

Петко Герганов изпищя, хвана се за главата и побягна с плач към главния вход на училището. Другарите му продължиха да се съпротивяват, но после и те се отказаха. Огледаха се безпомощни и щом разбраха, че отникъде няма да дойде спасение, побягнаха. Останахме сами със Слави. Той дишаше тежко, заморено и триеше лицето си, дето пръчките бяха оставили червени отпечатъци, а по едната му буза течеше дори кръв.

— Боли ли те, а? — попитах съчувствено.

— Нищо ми няма, само малко бузата...

— А защо те биха?

— Тъй, за нищо...

— Ама все пак трябва да има защо!

— Бащите им са блокари, а моят е комунист — отговори с треперещи устни Слави и се усмихна виновно.

— И мама е комунистка — рекох аз.

— Майка ти ли?

Поклатих глава.

— А баща ти?

— Той не е.

— Какъв е той?

— Музикант.

В тоя момент звънецът издрънка и ние изтичахме към класната стая. Имахме урок по естествознание. На черната дъска и по стените висяха картини с разни насекоми — пеперуди, майски бръмбари и други хвърковати животинки. Не бях готов и смирено седнах на мястото си до Слави. За щастие учителят не изпита никого, а ни предаде нов урок. Погълнат от разказа за живота на мравките, аз скоро забравих битката с нашите врагове, чиито бащи бяха „блокари“. Забравил я бе и Слави, и другите момчета, защото веднага след напускане на училището ние излязохме заедно и отидохме да играем край телената ограда на казармения двор. През цялото време никой нищо не ми каза. Само Петко Герганов, който беше пострадал от боя, се хвана за бузата и като ме погледна, каза:

— Ама как ме удари, още ме боли!

— А ти друг път не се бий!

— Ти пък не се намесвай!

— Брей! Че защо?

— Тъй, ние си играехме...

— Играехте си, ама я виж челото на Слави! — казах аз и с това спорът се приключи.

И ето че сега Слави бе дошъл у дома и седнал на камъните в двора, чакаше. Когато отидох при него и му подадох ръка, той ме погледна някак изпитателно.

— Ти чел ли си „Майка“?

— „Майка“ ли! — учудих се аз. — Каква „Майка“?

— Оо!... Не знаеш ли?... Роман от Горки...

Смутих се.

— Ах, да... — измърморих и силно изчервен, поклатих глава. — Не, не съм, но съм чел „Спартак“, чел съм и „Стършел“...

— Ехе, това са книги за юноши — засмя се Слави, — а „Майка“ е за такива като теб. Ти непременно трябва да я прочетеш!

— Добре, де, но... имаш ли я, а?

— Имам я, разбира се. Ако искаш, ще ти дам и други също тъй хубави книги. Ти какво четеш сега?

Още повече смутен, аз се поколебах, но не забавих отговора си.

— „Залезът на Запада“.

— От Освалд Шпенглер ли?

— Да.

Слави ме погледна строго като човек, запознат по-добре от мен с тия въпроси.

— И какво друго още?

— Една книга от Ото Вайнингер — признах, без да смея да назова заглавието й.

— „Пол и характер“?

— Да — кимнах аз и усетих капчици пот да избиват по челото ми.

Слави се усмихна снизходително.

— Сигурно си чел и Ницше, и Шопенхауер, а?

Мълчах, навел виновно глава.

— Защо четеш тия глупости? — каза той. — Това са буржоазни автори и техните произведения са упадъчни. Каква философия е това? Философия на песимизма и отчаянието, а „Тъй каза Заратустра“ е

направо мракобесие... Свръхчовек ли? Няма свръхчовек, а има само човек... обикновен човек... един от масата на милионите хора, които се борят за щастието си и за... Разбираш ли?

— Разбирам.

Слави си отиде и след няколко дни наистина дойде. Той ми донесе, както бе обещал, не само „Майка“ от Горки, но и няколко романа от Достоевски. „Майка“ аз прочетох за две денонощия и останах заплепен от силата и красотата на човешкия характер, какъвто беше характерът на главния герой Павел Власов. Харесаха ми и другите герои революционери, но в паметта ми остана завинаги като нещо скъпо и мило образът на майката, на простата руска жена Пелагия Ниловна, чиято любов към сина я довежда до редовете на борците за свобода, до партията на болшевиките.

СРЕЩА

Като деца ние се къпехме в Осъма при бачкийницата, а когато пораснахме, започнахме да ходим и по-далеч — на „Трайдянко“ и „Въртопа“, но обикновено предпочитахме бента при Бановата мелница.

„Трайдянко“ е примамливо, но опасно място и името му е свързано с истинска случка или легенда, никой и досега не може да каже.

Къпали се там някога момчета и между тях имало един смелчага, добър плувец на име Дянко, който се хвалел, че може да търпи дълго под водата, без да си поеме дъх. Другарите му веднъж решили да се пошегуват и му предложили да се обзаложат, че няма да издържи повече от минута. Той се съгласил и с гордост се хвърлил от скалата в дълбокия вир. Всички чакали да се появи на повърхността, но Дянко все още траял под водата и толкова дълго траял, че вече никога не излязъл. След няколко дни намерили трупа му край брега на реката. И тъй мястото по стар обичай нарекли „Трайдянко“.

Наистина то беше хубаво за къпане. Имаше пясък и нещо като плаж. Но понеже се намираше доста далеч от града, на нас не ни се ходеше до него в големия пек и затова предпочитахме бента при Бановата воденица.

Рано през лятото, преди да настъпят горещините и да започне сушата, водата преливаше през високия бент, скачаше разпенена и като се завъртваше бързо в дълбокото каменисто корито, правеше въртоп. На мен това място ми харесваше и аз го предпочитах пред другите — може би заради това, че бентът с преливащата и скачаща разпенена вода приличаше на водопад и за нас, момчетата, той наистина беше малък Ниагарски водопад. Вярно е, че тук нямаше пясък, нямаше плаж както при „Трайдянко“ и „Въртопа“, но затова пък в дни, когато водата пресъхнеше, ние можехме спокойно да се изтягаме върху циментовата плоча на бента.

Аз и сега с радост си спомням за тия безгрижни дни, прекарани на свобода край реката, още повече че те са свързани и с един особено приятен случай в моя живот.

Веднъж преди обед аз и Цачо отидохме да се окъпем. Беше зноен юлски ден. Боси, разгърдени, ние прекосихме търговската част на градчето и влязохме в оная малка, крива уличка, която водеше за Бановата мелница. От напечените скали на Стратеш, особено от високите каменни дувари, които обграждаха дворовете с притаените сред гъста, напращена зеленина бели къщички, идеше непоносима жар и аз едва издържах, но шляпах с босите си крака в праха по уличката след Цачо. Щом приближихме Осъма и чухме шума на неговите прохладни струи, които се оцеждаха от бента, съблякохме ризите си и още отдалеч се приготвихме да се хвърлим „по моряшки“ с главите надолу от най-високата част, от „мостика“. Цачо беше по-смел от мен, но в плуването аз го бях надминал и умеех да правя такива циркови салтоморталета, че всички другари ми завиждаха, тия, които за пръв път присъствуваха там, изтръпваха от страх да не се пребия и удавя. Аз бях станал известен плувец и се гордеех със „смъртните“ скокове. Скачах от най-високото място на бента, като се преобръщах няколко пъти, свит на топка, после разпервах ръце, опъвах крака и се забивах прав като стрела. Плувах дълбоко под водата, почти опрял корема си до гладкото каменисто корито, и без да подавам глава навън, за да си поема въздух, мушках се под разпенените струи на водопада и там, хванал се за хлъзгавите дървени подпори на бента, прекарвах по няколко минути за ужас на малките момчета, които чакаха да се покажа някъде във вира. След известно време, разбира се, излизах от своето потайно място, но тогава вече за съжаление обаянието беше преминало и никой вече не ми обръщаше внимание: уморени да чакат, хлапетиите се бяха пръснали на разни страни, а тия, които още стояха горе, на „мостика“, ме посрещнаха равнодушно и с безразличие, сякаш до един са забравили за грозящата ме опасност.

Може би аз и тоя ден щях да се хвърля и да направя своето салтомортале, ако на бента имаше повече публика, пред която да покажа своята смелост, но ние заварихме само няколко момчета и затова се отказах от такъв риск. Съблякохме се и тръгнахме да полежим на слънцето, но изведнъж Цачо се отдели от мен и ме остави сам. Напоследък той бе станал страстен картоиграч и като видя, че

няколко по-големи момчета играеха белот под сянката на старата турска сграда, която през време на войната служеше за склад на брашно, отиде там. Аз се повъртях насам-натам и без желание да се показвам повече като добър плувец, изтегнах се по гръб до едно момче, за което знаех, че е ученик от горните класове. Беше едър, снажен, с развити мускули на краката, но... дявол да го вземе, защо лицето му е така жълто и подпухнало? Казваше се Паскал, а всички му викаха Папуняка. Затворих очи и се помъчих да търпя колкото се може повече, легнал върху нагорещения цимент, но не издържах и скочих. Тогава видях как Паскал измъкна някакво списание, върху което бе седял, и като се поогледа, започна да го разлиства. Любопитството ми надделя и аз се взрях в ситния шрифт, но Паскал го дръпна и скри зад гърба си.

— Брей, много си любопитен! — рече той сдържано. „Любопитен“ прозвуча по-скоро като „нахален“.

Престорих се, че тонът му не ми е направил никакво впечатление.

— Какво четеш? — попитах тихо и с изражението на лицето си се помъчих да спечеля доверието му.

Паскал ме погледна с подозрение, но не отрече, че чете списание. Аз настоях да ми каже какво е и той, без да се колебае, с привидно безразличие пхна списанието в ръцете ми.

— На, прочети, щом искаш толкова да знаеш! — рече той.

И наистина аз се изненадах: беше списание „Наковалня“. Бях го виждал по будките, но никога не предполагах, че ще ме заинтересува. Разгърнах го и се зачетох. Уводната статия я отминах, но затова пък стихотворението на втората страница завладя вниманието ми. Беше знаменитото стихотворение „Първи май“ от Христо Смирненски:

*Да спрат фабричните комини
и всеки черен труд да спре,
и туй намръщено море
от морни роби и робини
да озари и приласкай
усмивката на Първи май!*

Името на Христо Смирненски тогава за пръв път срещнах в печата и за пръв път четях от него стихотворение. То ми направи силно впечатление, та няколко пъти го прочетох и дълго не можах да се освободя от обзелото ме вълнение. Прелистих набързо останалите страници на „Наковалня“, но нищо повече не задържа вниманието ми.

Паскал лежеше по гръб, сложил ръце под главата си, и уж беше задрямал, а всъщност забелязах, че ме наблюдаваше и не изпускаше и най-леката промяна в израза на лицето ми. Когато затворих списанието и се канех да го върна, той вдигна глава и ме погледна с тъничка, едва доловима усмивчица. В този момент открих, че очите му бяха също тъй жълти като лицето и че в необикновено жълтите, недоверчиви очи се мярна голямо желание да узнае моето мнение.

— Е, как е, хареса ли ти?

— Кое? — попитах леко изчервен.

— Ами че... списанието — рече той и ме погледна тъй, сякаш искаше да проникне в душата ми и още същия миг да разбере какво мисля.

— Хм!... Списанието ли?... — Почувствувах се затруднен и дори се почесах по тила. — Виж... за списанието не знам какво да ти кажа... Прочетох го отгук-оттам и да си призная, другите материали... разните статии там и прочие... не ме заинтересуваха, но стихотворението на Смирненски много, много ми хареса!

— Смирненски ли? — Паскал се понадигна на лакти. — Смирненски е нашият най-голям пролетарски поет! Аз много го обичам, но... — и той пак се взря в мен — другите материали също са хубави, особено уводната, нали?

Вдигнах рамене:

— Какво, не ти ли харесва?

— Не — признах откровено.

— Жалко! — рече Паскал и разочарование се изписа по лицето му. — Ти четеш ли го редовно?

— Не, сега за пръв път попадна в ръцете ми.

— Хм, хм... Че защо? То е наше, пролетарско списание!

Неведнъж бях чувал думата „пролетарско“, но това, че едно списание може да бъде „наше, пролетарско“, никога не беше ми идвало наум и тъкмо това подкупи моето въображение, спечели сърцето ми.

— Разбира се, че занапред ще го чета! Защо да не го чета, щом е наше, пролетарско? Ще си го купувам от будката...

— О! — Паскал изкриви лицето си от гримаса на разочарование, после се усмихна дружелюбно. — По будките вече не го продават...

— Защо?

— Ами че забранено е за ученици! — прошепна той и се наведе към мен. — Но то си има свои настоятели, които го разпространяват, и ще трябва да го търсиш от тях.

— Как? Кой са те?

— Ще те запозная с някои от тях, само че... всичко трябва да става внимателно и тайно, за да не разберат, че ние... таквоз... — и той смешно намигна с жълтите си очи.

— Аха! — кимнах аз, макар че съвсем не ми беше ясно защо трябва да се крием, когато го купуваме.

Паскал ми обясни:

— Макар че списанието е разрешено и минава предварително през цензура, полицията го преследва като левичарско...

— Ах, тъй ли? — учудих се искрено аз, поразен от това откритие.

Думата „цензура“ за пръв път чувах и тя ми се видя въпреки страшното значение, което Паскал ѝ придаваше, много звучна и интересна, толкова звучна и интересна, че аз никога по-късно не се плаших от нея.

Обзе ме още по-голямо нетърпение.

— Кога ще ме запознаеш с тия, които го разпространяват?

Паскал ме погледна насмешливо.

— О, не с всички, а само с един — рече той с шеговит тон.

— Е, добре де, но... кога?

— Утре, а може и днес — заяви той и се озърна настрани. — Ако искаш, ела утре у нас и аз ще ти дам този брой, а следващия... е, то се знае, другата седмица, когато го получа...

Погледнах го с изненада.

— Аа, ти ли си...

— Шт! — рече строго Паскал, като направи знак да замълча.

— Къде живееш? — пошушнах аз.

— Не бързай, ще ти кажа после, когато... — и Паскал кимна.

Разбрах, че не биваше повече да говорим в присъствието на момчето, което бе дошло и легнало до нас на цимента.

Беше синът на един от известните в града търговци на кожи. Важен, надут, ученик от последния клас на гимназията, той минаваше за голям красавец с бледото си лице и тънки, изящни ръце. За него говореха, че умее да печели лесно приятелството на ученичките, а всъщност, според Цачо, беше празноглав дърдорко, който преминаваше от клас в клас благодарение парите на баща си. Без да ни обръща внимание, сякаш ние не съществувахме, той се бе настанил недалеч от нас, затворил бе очи и дремеше. Докато бъбрехме, красавецът с бяла, изнежена кожа продължи да лежи неподвижен, но когато след половин час се събуди, беше изгорял така, че изрева от болка, скочи на крака, изтича по нагорещения цимент с подскачания като вързан петел, и се хвърли във водата с такова отчаяние, с каквото само удавниците правят това. Ние с Паскал се разсмяхме и без да дочакаме завръщането му, облякохме се и тръгнахме към града.

От тоя ден с него станахме добри приятели, аз влязох в кръга на ония ученици, с които той поддържаше връзка и общуваше. Често се събирахме ту у дома, ту у тях и споделяхме мисли по разни въпроси, докато един ден Паскал предложи да образуваме кръжок по изучаване на нелегална марксистическа литература.

КРЪЖОКЪТ

Паскал живееше у Цочови, съученик на Цачо, в една стара къща на Сърпазар, в малка стая с нисък, изпокъртен таван. Там, необезпокоявани от никого, прекарвахме в спорове понякога до късно през нощта, когато хазяйката, майката на Цочо, събудена от нашите припрени гласове, почукваше на вратата и ни предупреждаваше да не вдигаме повече шум, че е време за спане. Цочо навярно се досещаше какво правим, но никога не любопитствува да разбере кои сме, а само спираше някого в тъмното антре и искаше цигара. Той беше добряк и голям наивник. Говореше бързо и така се смущаваше, че заекваше, а щом веднъж заекнеше, силно се изчервяваше, след което думица повече не можеше да каже.

Една вечер, когато напусках стаичката на Паскал, Цочо ме издебна в антрето, стисна ме за ръката и развълнувано ми каза:

— Па... па... па вие, като се събирате, защо... защо... защо не викате и мен?

Смутих се и се помъчих да издърпам ръката си, но Цочо здраво я държеше.

— Кажи... кажи... кажи ми, аз чуж... чуж... чужд ли съм, а?

— Не си, бе Цочо, но... нали знаеш, трябва да попитам другарите си — оправдавах се аз. — След два дни ще ти отговоря...

И наистина след два дни ние се събрахме пак в квартирата на Паскал, аз се застъпих за неговото приемане в кръжока, но всички единодушно решиха, че той не е узрял и ще трябва да почака, още повече че върху него падаше съмнение, тъй като майка му беше собственичка и произхождаше от противната класа. Последният аргумент беше за мен най-важен и аз предадох нашето решение на Цочо, който ме чакаше преbledнял в антрето. Развълнуван, той не можеше думица свързано да каже, а заекваше така, както никога. Все пак накрая се справи и успя да ми каже:

— Добре де, ще... ще... ще почакам, а по... по... после нали ще ме приемете?

— Разбира се, че ще те приемем, но не трябва да бързаш.

— Па... па... па вие си знаете, защо... защо да бързам?

Аз во успокоих, че това е временно решение и че скоро може би отново ще се занимаем с въпроса, и той се прибра в стаята при майка си, собственичката. Оттогава ние не си спомнихме за него, а пък и той повече не настоя да го приемем. След този случай много се опасявахме, да не би да ни издаде, но Цочо пред никого не спомена за нашия кръжок и ние продължихме да се събираме все тъй редовно в стаичката на Паскал.

Паскал беше от село и оттам бе донесъл не само своите навици, но и част от скромната покъщнина на майка си. Дървеният одър бе застлан с козаци и украсен с шарени възглавници, а на стената висяха пожълтели и оплоти от мухите литографски картини. Едната представляваше как четниците на Ботев разбиват сандъците и вадят оръжието си върху палубата на парахода „Радецки“, а другата — как са слезли на българския бряг, събрани около знамето, коленичили да целуват земята, и се заклеват пред Ботев с извадена сабя, че ще умрат за свободата на скъпото ни отечество... Тия картини се бяха запечатали в моето съзнание и аз бях тъй свикнал с тях, че не мога дори и сега да си представя квартирата на Паскал, без да се развълнувам. По-късно, когато изучих подвига на Ботевата чета и разбрах откъде идеше величието на двестата храбреци, аз още повече обикнах тия трогателно наивни картини.

Събирахме се ние в стаичката на Паскал все ученици от последните класове на гимназията.

Първият, за когото най-добре си спомням, беше Васил Цонков, мой съученик и приятел от близко до Ловеч село, момче живо и умно, но толкова бедно, че нямаше пари дори за храна, та не да си купи ученическа униформа, и затова ходеше с шаячни дрехи и с цървули от нещавена свинска кожа. Много често Васил не закушваше и идваше на училище гладен, та една сутрин припадна и трябваше ние, неговите другари, да съберем пари и да внесем в предплата на гостилничаря бай Киро, за да се храни при него.

Другият, за когото също тъй веднага си спомням, беше Иванчо от село Гозница, или Иванчо Гознишкия, както го наричахме. Мъничък и дребен, най-дребният от всички ни, но винаги засмян и шеговито настроен, с весело безгрижие, което заразяваше. Какво стана с тоя

Иванчо — аз и сега не знам. Бях само подочул, че бил учител в своето село и му се народили куп дечурлига, после потънал в грижи по семейството си и забравил клетвата — да не напуска нашите редици.

Идваше и друг Иванчо, само че не от Гозница, а от Баховица, и за разлика от предишния наричахме го Иванчо Йотата, тънък, слабичък и сух като пръчица, или по-точно като строго славянско „й“, с мъничка и черна като точка главица, която много приличаше на точката над и-то, и затова всички му викахме Иванчо Йотата. Едва напоследък научих, че за разлика от Иванчо Гознишкия Йотата удържал на клетвата и не скъсал с нас, а останал докрай верен на задълженията си и продължил борбата през най-тежкото време на фашизма.

Васил Цонков отдавна напуснал родното си село, преселил се в София и се задомил, завършил Висшия институт за физкултура и станал преподавател, а после и професор. Но какво да кажа за Паскал? Наскоро научих, че след мъчително боледуване той умрял самотен и забравен от своите другари. Горкият Паскал! Аз не мога да не отдам заслужена почит към паметта му като един от ония, които имат голям дял в моя живот и за които с благодарност и признателност ще си спомням...

Събирахме се в неговата квартира и за нас той беше винаги всепризнатият секретар, сърцето и душата на кръжока. Няма да забравя онова събрание, посветено на предстоящата екскурзия в околностите на Ловеч.

Този ден, щом влязох в стаичката с одърчето, застлано с козаци и с литографски картини на стената, аз се спрях изненадан до вратата. Вътре, освен моите другари имаше още двама нови — Петко Берберов, ученик от осми клас, нисък, набит, широкоплещест, с черни рогови очила на късогледите очи, и до него... кого мислите? Марко Иванов, моят добър приятел, същият този Марко, когото не бях виждал повече от година. Аз се спуснах с протегнати ръце, готов да го прегърна, но се спрях нерешително, тъй като изведнъж се досетих, че той е наш ръководител.

— О, Ванко! Дойде ли най-после и ти при нас? — посрещна ме усмихнат и ми кимна като на стар приятел.

— Дойдох, дойдох, но защо ти не ми каза още тогава, че... — и смутено замълчах.

— Нали сега сме заедно! — отговори той с весел и закачлив смях. — Тогава ти беше малък, а пък... нали знаеш, работата е сериозна и опасна... Е, хайде не ми се сърди де! — рече и ми стисна ръката непринудено.

Марко откри събранието и даде думата на Петко Берберов, който побърза да ни предложи екскурзия заедно с членовете на другите кръжоци. Без да се бави, сякаш предварително бе взел нашето съгласие, постави на обсъждане програмата, която трябваше да се изпълни на нея...

— Е, какво ще кажете, другари? — запита Марко, когато Петко свърши.

Никога по-рано на събранията не бяха присъствували други, освен нас, членовете на кръжока, никога не бяха идвали ръководители, за да ни говорят, а ето че сега искаха да чуят нашите предложения. Аз, Васил Цонков и Иванчо Гознишки седяхме върху шарената ракла в ъгъла, побутвахме се и не знаехме какво повече може да се каже.

— Няма ли кой да допълни нещо? — попита настойчиво Марко и се обърна към мен. — Ти, Ванко, защо мълчиш?

Усетих, че ми става горещо, и дори се изпотих. Марко ме погледна насмешливо:

— Значи одобряваш предложението?

— Да, одобрявам го — кимнах аз.

— Добре. А вие... имате ли възражения? — обърна се към другите, които продължаваха да мълчат.

— Не, нямаме — отговори вместо всички Паскал.

Марко се изправи.

— Да смятаме предложението за прието — рече той на Петко. — Тогава не ни остава друго, освен да си ходим...

Петко го възпря с ръка.

— Почакай! Може би някой от другарите ще поиска да участва с нещо в програмата...

Мълчахме. Тогава Марко се наведе и пошепна нещо на Петко. В отговор той поклати глава. Марко пак ме запита:

— Ти, Ванко, не желаяш ли да кажеш нещо, а?

— Че какво да кажа? — свих рамене.

— Ами че... някое стихотворение или разказ...

— Аз нищо не помня наизуст, но мога да прочета от Смирненски.

— Ти кажи нещо от себе си — настоя Петко.

— Но аз не пиша стихове...

— Че напиши! — обади се и Марко. — Напиши по този случай!...

Мълчах с наведена глава и усещах как сърцето ми бие силно.

— Кажи де, Ванко! Ще напишеш ли! — продължи да ме увещава Марко. — Обещай! Обещай пред другарите си! Тъй програмата ще бъде по-разнообразна, а и ти ще изпълниш едно задължение... комсомолско задължение...

— Добре — прошепнах едва чуто, — ще напиша, щом е комсомолско задължение, но предупреждавам ви... после да не ми се смеете!

— Няма, няма — засмя се Марко. — Обещаваме да бъдем сериозни. Е, хайде, край! Обявявам събранието за закрито...

Марко и Петко си отидоха, а ние, членовете на кръжока, останахме да спорим и да се препираме правилно ли постъпихме, като през цялото време мълчахме. Но от виковете и безредното изказване не дойдохме до никакъв извод. Паскал сложи ръка на рамото ми и каза:

— А ти, Ванко, не се бой! Всички ще ти помогнем, само седни и го напиши, за да спасиш честта на кръжока...

Щом се върнах у дома, аз извадих от тетрадката си листове и започнах да пиша. С мъки и страшен труд, като изцапах пръстите си и покривката с мастило, успях да подредя няколко строфи. Получи се не лошо стихотворение, което прочетох на екскурзията. Много ми ръкопляскаха, дори Марко ме поздрави, като ме нарече „ученик на Смирненски“. Той каза, че трябва да продължа и занапред да пиша, и ако постоянствувам, щял съм да стана поет.

Поет аз не станах, но сериозно се залових за перото. Не помня това мое първо стихотворение. Дори текста съм загубил някъде в скитанията от квартира на квартира. В него се говореше за „светла нощ, безкрайно небе, поръсено със звезди“, а сред тях луната като „лимон, налян и сочен“, към който простира ръце „едно дете, готово да заплаче...“.

ЧУДНОТО СЪЧЕТАНИЕ

Освен „Майка“ от Горки Слави Куцаров ми даде още други книги — и „Сто процента“ от Ъптон Синклер, и „Какво да се прави?“ от Чернишевски, и „Казаци“ от Толстой, но най-силно впечатление ми направиха романите на Достоевски.

Седнал до масата, отрупана с тетрадки и учебници, с кутии, с една металическа мастилница и проста дървена писалка, аз четях под светлината на газовата лампа „Бесове“. От вълнение бях така настръхнал, че ако само някой почукаше на прозореца, щях да примра от страх. Не че се плашех от нещо, а погълнат от съдържанието на романа, не владеех нервите си и не бях на себе си.

Отдавна бе настъпила нощ. Вън валеше дъжд, духаше вятър, който брулеше клоните на дърветата, превиваше ги и те жалостиво свиреха, сякаш плачеха и се молеха за помощ. Бурята загребваше шепи дъждовни капки и ги хвърляше върху прозореца на стаята. Един клон от сливата, сух и с разперени като костеливи пръсти гранки, чукаше от време на време по стъклото, дращеше и скърцаше. От ниската стряха се оцеждаха шумно потоци вода и някаква тънка струя напевно шуртеше почти до вратата на мъничкото стъклено антре, отдето започваше каменната стълба.

Бях сам, съвсем сам в цялата къща. Майка ми и баща ми заедно с братчето ми Цветан, на три години, родено след смъртта на сестра ми Милка, бяха заминали за София. Това стана неочаквано, тъй като се наложи веднага да напуснат Ловеч, защото татко бе получил след деветгодишно прекъсване назначение в музикалната команда при един софийски пехотен полк. За него се бе застъпил някакъв приятел, с когото били заедно на фронта. Освен това майка още не можеше да прежали сестра ми, непрекъснато мислеше за нея и от мъка се съсипваше. Клетата ми майчица! Тя дори се поболя и стана нужда да посъветват баща ми да се преместят в друг град, та да не прекарва с часове над гроба на рожбицата си.

За да довърша шестия клас на гимназията, аз останах в Ловеч. Но да си призная, никак не ми се искаше да го напусна и да се разделя с другарите си. Без мама и тате изкарах повече от половин година. Макар че нямаше кой да се грижи за мен, освен баба и леля Елена, които идваха от време на време да почистят и подредят стаята, аз се чувствах добре и някак свободно, безгрижно живеех в малката къщичка край града...

И тая вечер, както и предишната, прибрах се рано след вечерята в гостилничката на бай Киро, дето се хранех на кредит, и пак се залових с „Бесове“. Минаваше полунощ. Газта в лампата намаляваше и фитилът пращеше, а светлината ставаше все по-бледа и по-мътна. Пред уморения ми поглед трептяха синкави, жълти и червени кръгове, но от съзнанието ми не излизаше картината, която великият художник бе нарисувал така ярко и вдъхновено.

Обичах Достоевски и бях негов пленник. Чувствах, че ако оставя книгата настрана, няма да заспя и напразно ще се измъчвам и премятам в леглото. Какво пък? Нека почета още малко, поне час, и тогава да си легна!

Бях стигнал до онова място, дето групата на социалистите под ръководството на Петър Степанович Верховенски е решила да си разчисти сметките с напусналия ги, уж изменилия на идеите им Иван Шатов, като го примамят в големия парк на Ставрогини и там го убият за назидание. Моментът беше страшен, изпълнен с напрежение. Следях всяка стъпка на заговорниците и треперех от вълнение. Аз съчувствах на невинния Шатов, който им заявяваше, че не е съгласен с техните методи на действие, че той е с народа и че нищо не е в състояние да го отклони от избрания път. Противниците му и особено Петър Верховенски държаха на своето, че е предател. Най-сетне след дълги спорове и борба от страна на Иван Шатов те решават: „Смърт!“. И ето че под предлог да им покаже мястото, дето е заровил печатарската машина, те го убиват, а после хвърлят трупа му в близкото езеро и като бесове, подгонени от угризенията на съвестта си, от страх да не бъдат разкрити и заловени, побягват и се скриват. Тук, на тая страница, аз усетих как тръпки преминаха по гърба ми и изведнъж ме завладя такъв ужас, че захвърлих книгата и скочих. Краката ми се разтрепериха. Легнах, но не можах да заспя, дълго гледах към тавана на онова място, дето светлината от уличната лампа и

сенките от предметите в стаята се смесваха и изплитаха странна, чудновата фигура. Но какво ми напомня тя? О, не! Това не е обесен и не е Иван Шатов, тъй като той бе убит с револвер от Петър Верховенски и сега лежи с вързани за краката камъни на дъното на езерото. Дявол да го вземе, защо този бяс, Верховенски, го осъди на смърт и го уби? Не можеше ли, щом е невинен, Иван Шатов да се спаси, като не се яви в парка?...

Неусетно съм заспал.

След време зачетох социалистическа литература — „Сила и материя“ от Бюхнер, „Осемнадесети брюмер“ и „Гражданската война във Франция“ от Маркс, после преминах към философията — „Монистическият възглед“ от Плеханов, „Философски тетрадки“ от Ленин. От една крайност аз се хвърлях в друга и най-неочаквано се преобразявах, такъв, какъвто авторът описваше себе си или своя герой.

Продължавах да се срещам със Слави Куцаров и да поддържам връзки с другарите си от кръжока, дружах с Марко и с другите момчета, които отдавна бяха разбрали ония скрити причини за съществуването на злото в живота, за неправдите. Редовно посещавах кръжока и участвах в неговите занимания. Ние изучавахме големите въпроси на политическата икономия, на философията и все повече узрявахме за осъществяването на поставената си цел — щастие за всички хора на земята. Социализмът беше станал наше учение и ние се готвехме, като завършим училището, да се посветим на великото освободително дело на пролетариата. Да, аз бях един от тия, които искаха да променят света и които бяха готови да умрат на барикадите! Но, дявол да го вземе, в същото време чувствах, че съм свързан и с нещо друго и че това „друго“ ме теглеше към себе си, като не ми даваше възможност да се откъсна напълно от него дори с усилията, които правех често в часове на размисъл и проверка на собствения си път. Как иначе да си обясня това объркано състояние на духа? От една страна, четях Маркс и Енгелс, четях Плеханов и Ленин, а от друга — Достоевски, Ницше, Шопенхауер и всички други упадъчни западни философи. Едните и другите ми харесваха, едните и другите бяха за мен нещо ново, откровение на мисълта и съвестта. Наистина чудно и необикновено съчетание, до което може да стигне само една жадна и неспокойна душа, която вечно търси истината и която все някога, няма никакво съмнение, ще я намери и ще стигне до целта, а засега нека

само да разчитаме и се уповаваме на момчето от малкия град с чистото сърце и добра душа.

СТИХОВЕ

Отишъл бях на училище рано. До биенето на звънеца имаше повече от половин час. В очакване да настъпи времето за влизане в клас аз се притулих зад смърчовите в градината и четях на глас стихове. Откъм мястото, дето се намираха уредите за метеорологическо наблюдение, към мен се приближи слаб дългонос младеж, като държеше в ръцете си градуиран стъклен съд, пълен с дъждовна вода. Той се спря, заслушан в моя глас, и щом аз престанах да чета, погледна ме изпитателно и каза като на хлапе, което трябва да поощрят:

— Чети, чети! Защо престана?

Измерих го недоволен.

— Тъй, не обичам да ме слушат други.

Младежът се изчерви.

— Ама аз не исках... Е, прощавай, ако съм ти попречил! — рече той смутен и като пристъпи към мен, попита усмихнат:

— Мога ли да знам какво четеш?

— Нали виждаш. Стихове!

— Е, да, но аз питам: какви, от кого?

— Ето на! — казах намусено.

Младежът пое подадената му книжка и тънките му вежди изписаха дъга.

— Оо! — учуди се той. — Блок, а?

— Да, Блок, както виждаш!

— Хм, Хм... — младежът поклати неопределено глава. — А пък аз не знаех, че в училището има такъв човек, който... — и той не довърши мисълта си.

Няколко секунди мълчаливо се гледахме.

— Какво друго си чел от Блок?

— „Дванадцать“.

— На руски?

— Е, да.

— Разбираш ли всичко, а? Блок е малко труден...

— Не всичко, но по смисъл все пак...

— Ясно. Хм! — и пак ме погледна с пронизващия поглед на свитите си очи. — А Есенин чел ли си?

— Не още, но съм чувал за него. Ти имаш ли го?

— Едно томче. Искаш ли да ти го дам?

— О, ако може!

— Разбира се. Защо да не може? Ела довечера у дома или... не, по-добре ще бъде да се срещнем и поразходим.

Кимнах утвърдително. Уговорихме се къде да го чакам и се разделихме. Той забърза към училището, за да нанесе данните от изследванията, преди учителите да са влезли в класните стаи. Аз го последвах. Като вървахме по коридора, внезапно пак ме попита:

— А ти пишеш ли?

Пламнах от смущение, но намерих сили да му отговоря.

— Ясно. Хм! То се разбира от само себе си, щом обичаш да четеш стихове — рече и преди да продължи нагоре по стълбата, побърза да се осведоми: — Печатал ли си?

— Още не, но мисля скоро да изпратя...

— Ясно! Хм! И това ще стане... Е, хайде довиждане! — махна ми той с ръка. — Не забравяй: довечера в градината пред читалището.

Тъй се запознах с Цветан Димов, ученик от осми клас, който бе вече печатал стихотворения в списание „Българска реч“ с псевдонима Любен Цветаров. От този ден между нас се създаде дружба, която продължи няколко години и изигра благотворна роля в моя живот.

Вечерта ние се срещнахме в градината пред читалището. С него бе дошъл и друг младеж, когото аз познавах, но не знаех, че също пише стихове. Нисък, пълен, с лице, обраснало цялото в гъста, ръждива четина, макар да личеше, че се е бръснал тая сутрин. Тримата тръгнахме по главната улица към Башбунар, дето обикновено се разхождаха учениците привечер. Вървахме мълчаливо, сякаш се бяхме зарекли никой пръв да не се обажда, за да не мине пред другите за лекомислен дърдорко. Като навлязохме в алеята край брега на реката, не издържа и се обади Цветан Димов:

— Ти, Методи, какво ще кажеш: кой е по-лесен за превеждане — Блок или Есенин?

Методи, автор вече на много стихотворения, напечатани с псевдонима Цветнолюбов, имаше голямо самочувствие и затова не отговори веднага, а се позабави малко.

— Аз мисля — каза той бавно и с подчертано достойнство на осведомен човек, — че и двамата трудно се превеждат. Ако Блок е носител на нравствено начало в руската поезия като един от последните класици, у когото чувството и мисълта са еднакво съизмерими, то Есенин пък е представител на селото с характерната за поезията му колоритност на изображението и простата, но дълбока философия за живота, изразена доста пластично и образно чрез богат и цветист народен език. Може би затова и единият, и другият трудно се превеждат. Да вземем например „Дванадцать“... Ти чел ли си я? — обърна се той внезапно към мен.

— Съвсем наскоро.

— Е, какво ще кажеш, така ли е, а?

— Така е — съгласих се аз, — но мисля, че един добър преводач, познавач на руския език, би могъл да преведе еднакво сполучливо и Блок, и Есенин...

— Да, Иван е абсолютно прав! — подкрепи ме Цветан Димов. — Ти, Методи, както винаги, отиваш в крайност, а всяка крайност не води до истината...

— Защо? Защо? — пламна Цветнолюбов и още по-разпалено се зае да ни обяснява разликата между точен, но лишен от поетично чувство превод и по-малко точен, но затова пък емоционално наситен...

— В превода, трябва да знаете, по-важно е поетизирането, отколкото вярно предадената мисъл — каза той с такава интонация, която показваше, че няма да се съгласи с нас.

— Добре де, приемам това — рече примирително Цветан Димов със своя ясен и плътен глас, — но не мога да приема, че преводът не бива да е точен и че трябва да дадем преднина на емоционалността или, както ти казваше, на поетизирането.

— Че кой иска от теб да даваш преднина на поетизирането? — възрази живо Методи и го изгледа с големите си изпъкнали очи, а лицето му се изчерви от раздразнение. — Ти дай точен превод, но не го лишавай от чувство!

— Истинският поет ще спази и едното, и другото — продължи да се брани Цветан.

— Ако е поет, нали?

— Разбира се, че ако е поет! Ние говорим за поезия, а не за нещо друго...

— Е, да, но има различни поети и оттам различни преводачи!

— Какво искаш да кажеш?

— Нищо повече от това, което вече казах.

— Не е много оригинално.

— А пък ти да не мислиш, че си казал някаква изключителна мисъл?

— Че какво? Може наистина да съм казал нещо умно...

Те се спогледаха, едва ли не кръвно обидени, като врагове, и тъй спорът приключи.

През цялото време, докато разговаряха и се препираха, според мен, за празни неща, аз наблюдавах двамата съперници, които в тоя спор се мъчеха да разрешат нещо, което отдавна им пречи да се чувствуват равни помежду си.

Мълчаливо стигнахме до боровата гора и все тъй мълчаливо се върнахме. Макар че бяха приятели, между тях нямаше пълно доверие и всеки искаше непременно да покаже своето превъзходство, да блесне над другия. Но каквито и да бяха отношенията им, Любен Цветаров и Методи Цветнолюбов си оставаха приятели, често се търсеха, излизаха да се разхождат и разговарят. Аз ги придружавах, слушах ги внимателно и макар че имах свое мнение, пазех пълен неутралитет. От дружбата ми с Методи и Цветан, по-опитни от мен и станали вече известни поети, аз имах само полза и затова ценях и единия, и другия. Това разбрах още в първите дни на моето запознанство с тях, когато също бях започнал да пиша стихове и да търся своя път в неизбродната земя на изкуството.

СОНЯ

Всяка есен ние, учениците, имахме „трудова седмица“, през която ходехме извън града, в опитното училищно стопанство или в държавния разсадник, за да работим нещо. Това беше едно от най-приятните развлечения.

По време на една такава трудова седмица в последния ден аз и Цачо се бяхме разпуснали до такава степен, че не похвацахме ни лопата, ни кирка, а безгрижно се шляехме из огромния разсадник, ходехме ту в тоя, ту в оня клас, за да видим как върви работата и докъде са стигнали. Навсякъде съществуваше същото положение: с привършване на седмицата учениците не чувствуваха никакво задължение и учителите напразно си деряха гърлата, като им напомняха, че трябва да се спазва дисциплина и че ще наказват всеки, който пречи на останалите да изпълняват своя ДЪЛГ.

Случайно ние попаднахме на весела компания от по-големи момчета, събрали се около накладения огън, и тъй, в приказки, закачки и шеги, прекарваха забавно времето. Там заварихме, седнали върху купчина съчки, един от осмокласниците, Марин Пешев, или Горилата, както му викаха, едър, грамаден, космат като горила, с изтъркана шинела и омазнена фуражка, килната на една страна. Изглежда, той току-що бе разказал някаква забавна история, защото оживено коментираха и тъй несдържано се смееха, че пробудиха и нашето любопитство.

— Хе, какво да я повтарям, дълга е тя. По-добре ми кажете, видяхте ли някъде Соня? — обърна се той към нас.

— Соня ли! Коя Соня? — попитах аз.

— Абе, не я ли знаеш? Оная... нисичката, с подрязаната коса... от Телиш...

— Аха! — кимнах. — Не, не съм я виждал. А защо ти е?

— Е, хлапак, много искаш да знаеш — рече Марин и дръпна козирката на фуражката ми така, че я нахлупи ниско над очите ми. — Още си малък да питаш за тия работи...

Всички се разсмяха, а от тая шега аз се засрамах и обидих. Станах и се отдалечих с бързи крачки. За да заглуша надигащото се недоволство, гледах намръщен и сърдит как отсреща по склоновете на Стара планина есента пълзеше като лек пожар и с пламъците си облизваше дърветата.

Времето не беше хубаво. Макар че сутринта бе греело слънце, по обед небето се покри с облаци, духна вятър и на свечеряване запръска дъжд. Седях върху полуизгнил пън и се чувствавах самотен, изоставен и тъкмо в тоя момент при мен дойде Цачо.

— Ти какво така... като малко дете! Още мъничко и ще заплачеш, а? — каза той с подигравателен тон, но в същото време приятелски сложи ръка на рамото ми. — Я хайде ставай да вървим!

— Не, никъде не искам да отида...

— Защо, бе Ванко?

— Тъй, не искам.

— Ама ти какво, заради Марин ли?

— Да, заради него. Защо така постъпи с мен?

— Брей, пък много си деликатен, бе! — и той също като Марин нахлупи над очите ми фуражката.

Засмяхме се и двамата, а после тръгнахме към онова място, дето нашият клас работеше — горе на склона заривахме градския водопровод. След десетина минути бяхме там и за наше щастие тъкмо навреме, тъй като класният наставник проверяваше по списък кои са тук и кои не, за да ги представи на директора за наказание.

Определената работа бе свършена и цялата гимназия строена по класове, започна да се връща към града. По прашното шосе от Пресечената скала до завоя на реката колоната се точеше бавно и лениво; само тук-там продължаваха да се шегуват, а някъде дори се опитваха и да пеят.

Нашият клас се оказа по средата на дългата колона, а пред него един от девическите класове. В последната редица аз забелязах Соня, същата тая Соня от Телиш, с подрязаните коси, за която Марин Горилата питаше. Ето я значи тая, заради която незаслужено ме обиди! Погледнах я накриво, но вместо да изпитам гняв, у мен се появи желание да я погледна още веднъж. Усетих как ушите ми пламнаха от срам и неудобство. Поозърнах се да видя дали другарите са забелязали моето вълнение, но никой не ми обръщаше внимание, а напротив — и

те бяха вперили погледите си към момичетата. Разбира се, от всички Соня беше най-интересната и привличаше не само моето любопитство, но и любопитството на другите момчета, защото по неин адрес се сипеха закачки, а тя се преструваше, като че ли нищо не я засяга, и продължаваше да върви все тъй безгрижна, развеселена. В ръцете си държеше китара, дрънкаше по струните, пееше с престорено дрезгав глас. От време на време тя тръсваше глава, обръщаше се театрално и ни се изплезваше, подражавайки на цирковите изпълнители на популярни песнички. Ние не преставахме да се шегуваме, докато един от учителите ни предупреди да пазим ред и дисциплина.

Щом ни освободиха, веднага се пръснахме, но аз не си отидох, а потърсих Соня. За най-голямо огорчение никъде не я видях. Знаех къде живее и реших да се отбия у тях.

И наистина Соня беше там, в малката стаичка на втория етаж с балкончето и отворения прозорец, от който идеше нейния весел смях и закачливите гласове на другарките ѝ, с които заедно живееше. Но дявол да го вземе! Защо ми беше нужно всичко това — да идвам и проверявам дали Соня се е прибрала?

Продължих да стоя на тротоара до ниската каменна ограда и оттам да наблюдавам прозореца и да слушам гласа на Соня, звъна на китарата, да мисля, да се вълнувам, да се чувствавам слаб и безпомощен пред онова ново и непознато чувство, което ме бе завладяло...

СЕРЕНАДА

Една вечер Цачо дойде у дома също с китара и още от вратата предложи:

— Хайде, Ванко, да идем и направим серенада!

Не го попитах къде и на кого, защото знаех, че серенади се правят на момичета, на които искаш да окажеш особено внимание. Навярно и Цачо искаше да се покаже кавалер.

Тръгнахме. Той вървеше разгърден и бос, подрънкваше с дългите си пръсти по струните и пееше като във филмите, в които галантните испански идалговци свиреха романси под балконите на своите дулцинеи. Аз се мъкнех подире му, макар че ме бе обзела необяснима мъка. Но къде отивахме в тая тъмна нощ — Цачо с песен и с китара, аз — погълнат от спомена за Соня? Изминахме главната улица и се насочихме по стръмните улички на Дикисаня. Спряхме пред двуетажната къща с балконче, дето живееше Соня с другарките си, и аз изтръпнах от лоши предчувствия. Дали и Цачо не бе се увлякъл по Соня? Никога не съм предполагал, тъй като досега не бе ми дал да разбере. Навярно е дошъл да прави серенада, на другите момичета! Успокоен от тая мисъл, заставах до него под балкона с надежда, че като чуят музиката, ще се покажат на прозореца и аз ще видя Соня. Все пак несигурността и съмнението отново загризаха сърцето ми. Запристъпвах от крак на крак. Прозорецът не се отваряше, но ние не се отчайвахме и продължавахме нощната серенада. Цачо опъваше струните до скъсване и пееше, проточил дългия си врат, приковал поглед в балкончето с железни перила:

*Ако ли нявга не се завърнеш от далечен път,
ще скърбя много за тебе, мили мой...*

Аз изгарях от надежда дано Соня се покаже, но в същото време исках да не е тя тая, за която Цачо търпеливо чакаше.

Най-после прозорчето светна и от стаята долетяха гласове, неясен шепот, тих смях и една ръка дръпна дантеленото перденце. Цачо усили дрънкането и повиши глас, сякаш ридаеше.

Светнаха и другите прозорци на къщата. Оттук-оттам до нас достигнаха сънени гласове на хора, които искаха да узнаят за кого е тая нежна музика. Зарадвахме се. Нямаше да отидат усилията ни напразно! Цачо пееше вече с прегракнал глас:

*Душата ми е стон,
душата ми ридае...*

По едно време дочухме недоволни гласове и между тях някакъв мъжки глас, който се караше горе, в стаята на момичетата. Затаих дъх в очакване. Кой ли ще е той? Сигурно хазяинът им!

Ах, ето прозорчето се отвори и две ръце се протегнаха. Примрях от мисълта, че Соня се навежда да ни благодари, а после... после някой плисна върху ни леген с вода. Цачо подскочи като козел, за да се отърси от водата, вдигна глава, започна да ругае този, който ни бе посрещнал по такъв неблагоприятен начин. Изведнъж три гласчета избухнаха в неудържим смях, а след тях се обади и дрезгавият глас на мъжа. Значи така ни посрещнаха момичетата! Спуснах се подир Цачо, който тичаше, но някъде до вратата на съседната къща той се спря, върна се и застана на отсрещния тротоар, срещу балкона. Яростно задърпа струните и със злъчен глас запя:

*Кой не знае бае Пижо от село Бояна,
он продава яйца, масло, чушки за туршия...*

Това беше нашето отмъщение.

Внезапно прозорецът зад нас се отвори толкова бързо, че стъклата прозвънтяха, някой ме хвана за яката на разкопчаната ученическа куртка и сърдит, сънлив глас каза през зъби:

— Хей, хлапаци, какво сте задрънкали, та не оставяте хората да спят? Я хайде... да се махате оттук! — и преди да се опомня, шумна

плесница огласи нощта.

Лицето ми пламна. Хванах се за бузата и побягнах след Цачо, който се превиваше от смях.

— Никога не предполагах, че си такъв... такъв... — едва се задържах да не заплача с глас.

Смехът му избухна отново.

— Какъв... какъв, бе Ванко? — все пак успя да ме попита той.

— Такъв... подъл и коварен! — извиках аз и побягнах, а Цачо след мен завика:

— Ванко, чакай!... Ванко, спри се!...

Тичах и си представях как ние утре ще се срещнем на улицата, но аз няма да му говоря и с това ще му дам да разбере, че той не ми е никакъв приятел. Огорчението от случилото се под прозореца на Соня и разочарованието от нея, която бях тайно обикнал, за една нощ ме накараха да изтрезнея. Не исках да чуя името ѝ, не исках да я срещна и видя, не исках дори да си спомня за нея и завинаги я намразих...

ПРИЯТЕЛЯТ МИ

Освен с Любен Цветаров и Методи Цветнолюбов, с които дружах, аз поддържах връзки и с друг младеж — Димитър Лепавцов. Някак особено стана запознаването ми с него.

Бях може би на тринадесет или на четиринадесет години. Макар че баща ми беше известен музикант флигорнист, аз не наследих от него музикални качества, но все пак обичах музиката. В неделя, като нямаше какво да правя, излязох рано и се заскитах по стар навик из нашата махала. Вървах бавно, замислен кой знае за какво, и изведнъж чух да се свири на пиано. Спрях се под прозореца на ниска стара къща и се заслушах в меките, приятни звуци, които идваха от стаята. Кой ли така хубаво свиреше? За минутка се почувствувах тъй доволен и щастлив, че ми идваше да извикам от възхищение. Обичах музиката, обичах я силно и страстно! Облегнах се на стената, затворих очи, завладян от нейната магия...

Както изведнъж непознатият бе започнал да свири, също изведнъж спря. Видях как една глава на момче с дълга и гъста коса, спусната на раменете му, се показва на прозореца, две кафяви очи, пълни с хитрина, спряха погледа си на мен:

— Ти какво търсиш тук, бе?

Смутих се. Бях готов веднага да се махна, но момчето ме погледна ласкаво, с любопитство и гласът му дружелюбно ме спря:

— Хей, момче, я почакай!

Разколебан да изпълня ли молбата, или да си отида, чух:

— Върни се де! Върни се! Искам да те попитам нещо...

Момчето се покачи може би на столче и се показва в целия си ръст на прозореца, после протегна ръцете си.

— Я ми помогни да сляза — помоли се то. Аз се наведох, за да стъпи на гърба ми, а след това да скочи на земята. — Ха така! Мама ще ме търси, а пък аз ще си поиграя с теб. Искаш ли, а?

Погледнах го критично. Облечено беше чистичко, с късо кадифено панталонче и блузка с дантелена якичка, с нови обуца.

Бързо прецених, че от него не ще излезе никакъв другар за игра, и все пак дадох съгласието си:

— Добре де, но на какво да играем?

— Хайде да идем там! — посочи момчето разградения двор на училището, което се намираше срещу тяхната пътна врата. — На улицата, ако мама ме види, ще ми се кара...

Ние изтичахме и се скрихме зад трепетликите. Беше есен. Настанихме се върху пъстрия, шумящ килим от листа и няколко минути мълчаливо се гледахме. Подухваше ветреца. От клоните се отронваха жълти, оранжеви, червени листа, люшваха се във въздуха и падаха на земята край пас. Най-последно запитах:

— Ти ли свиреше тъй хубаво, а?

— Аз.

— На пиано ли?

— Ами че на какво друго? — засмя се то подигравателно.

Свих се смутено.

— Ами че... знам ли? Нали има и други инструменти!

— А ти не разбра ли на какво свиря?

— Разбрах, ама все пак...

— Че като си разбрал, защо ме питаш! — прекъсна ме момчето.

— А ти умееш ли да свириш на нещо?

— Не, но баща ми свири.

— Баща ти ли!... Че на какво свири?

— На флигорна.

— Охо! Значи е военен музикант!

— А, не е вече военен, ама пак свири...

Тъй нашият разговор се изчерпа и ние като че ли повече нямаше за какво да говорим. Отново замълчахме, после момчето се обърна към мен, но този път без насмешка.

— Ти можеш ли да пишеш? — попита ме то, сякаш пред него стоеше някой скитник и се интересуваха дали е грамотен.

Погледнах го изненадан.

— Мога я! Как да не мога! Че нали ходя на училище?...

— О, аз не за това, а за друго... Можеш ли да пишеш стихове и разкази?

— Какви стихове и разкази?

— Такива, каквито пишат поетите и писателите.

— Не, не мога.

— А пък аз съм писал. Но ти сигурно пишеш буквите красиво?

— Не знам, може би.

— Тогава хайде да издаваме вестник! Аз ще съчинявам стиховете и разказите, а ти ще печаташ вестника, искам да кажа, ще го пишеш на ръка...

— Че може ли така, а?

— Ами че нали това ти казвам! — учуди се момчето. — Ти искаш ли или да търся друг?

— Е, добре, искам — съгласих се аз след кратко колебание, — само че как ще стане това?

— Ще ти кажа после, когато се видим пак, а сега да си вървя, че мама ще се върне от пазара и като види, че съм офейкал, страшно ще се разсърди и ще ми се кара... Хайде довиждане — извика то и изтича към тяхната къща.

Скоро от къщата се разнесоха звуците на пиано и до мен стигна пак същата мелодия на някаква песничка, която момчето разучаваше. Аз постоях още малко в двора на училището под златния дъжд на капещите листа и зарадван тръгнах към дома си.

След няколко дни ние пак се срещнахме, но не стана нужда да изпълнявам длъжността на печатар, тъй като момчето само беше направило своя вестник. То ми го показа и аз останах възхитен — и от „напечатаните“ стихотворения и разказчета, и от илюстрациите, някакви чудновати рисунки на смешни и разкривени човечета, които ми харесаха. Запалих се и също започнах да издавам вестник, но от усилията и старанията ми нищо не излезе. Въпреки че дълго се мъчих, дълго се блъсках над чистия лист, не успях да направя така, че моят вестник да прилича поне от малко на неговия и накрая, разбира се, захвърлих писалката...

Приятелството и дружбата ми с Митко Лепавцов продължи. Ние все по-често и по-често се срещнахме ту у нас, ту у тях. Когато за пръв път влязох в техния дом, аз много се смутих и щях да избягам, ако той не ме задържа почти насила.

Отвън къщата имаше вид като всяка друга — ниска и едноетажна, боядисана жълто, доста остаряла, с вехти врати и прозорци, но вътре, в стаите и коридора, особено в широката спалня, дето Митко най-напред ме въведе, всичко беше не тъй, както у дома.

Видя ми се богато наредена: широко легло с нощни шкафчета, гардероб, скрин, покрит с ажурни покривки, статуетки, нощни лампи, вази и всевъзможни други украшения — и това ме накара да се смутя, дори уплаша. Сега, след четиридесет и повече години, когато отидох за последен път у тях (аз поддържам приятелството си с Митко и често му ходя на гости), цялата тая някога богата, пищна наредба предизвиква у мен само спомени, иначе си е като във всеки дом на по-заможено семейство, и аз разбирам, че е нямало защо да се вълнувам толкова много. Но как можеше да бъде другояче, когато нашата бедност беше пословична и за това време тия необходими за човешкото съществуване неща са били за мен разкош?

Майка му, висока стройна жена, сурова и строга, в тъмно облекло поради смъртта на мъжа си, ме посрещна намръщена и с неудоволствие, от което аз още повече се смутих. Тя ме изгледа от главата до петите критично и като прецени навярно, че не подхождам за приятел на сина ѝ, тръсна сърдито глава и му се скара. Но Митко настоя упорито да остана и тогава тя отстъпи и се отдалечи гордо. Наистина майка му имаше основание да се отнесе така към мен, тъй като за нея аз бях някакъв непознат хлапак, едно от ония безбройни момчета, които скитат от сутрин до вечер по улиците и будят опасения и тревоги у добрите мамички. Бях бос, със скъсана риза, немит и нестриган, при това с такъв див израз на измършавялото си лице, което съвсем не ѝ вдъхваше доверие. Но за Митко това нямаше никакво значение. Той ме бе харесал заради готовността ми да възприемам всичко от него и затова ме въведе тъй бързо в своя дом.

Двамата не се бавихме много. Като ме разведе из стаите и ми показа тетрадката си със стихове и разказчета, големия библиотечен шкаф с книги, между които и неговите десетина романа с приключения от Майн Рид, Фенимор Купър и Жул Верн, ние излязохме на улицата, за да продължим своя литературен разговор. Разбира се, говореше само той, а аз слушах, тъй като всичко, което ми казваше, беше съвсем ново, непознато и за пръв път го чувах. А има ли на света по-благодарна от душата на едно момче, жадно за знания и въведено съвсем случайно в „светая светих“ на изкуството!

Тъй нашата дружба продължи години наред.

С течение на времето дойде и възмъжаването, а заедно с него и моето съзнателно отношение към литературата. Аз започнах да пиша,

да се трудя много и в резултат се появиха първите ми стихотворения. Още не бях печатал като Любен Цветаров и Методи Цветнолюбов, но това не ме отчайваше и аз не бързах. За мене поезията бе станала нещо като откровение и необходимост да изразявам своите мисли и чувства, своите разбирания за живота.

Веднъж Митко Лепавцов се втурна у дома запъхтян и като извади от джоба на шинела си завита на тръба книжка, показа ми я като някаква ценна реликва и почти я пъхна под носа ми.

— Виж какво открих! Смирненски... Ти чел ли си нещо от него?

— Да — казах аз с гордост и му издекламирах първата строфа от знаменитото стихотворение „Първи май“, което бях прочел неотдавна в списание „Наковалня“.

— Но това е цяла стихосбирка и стихотворенията са нови! — рече той.

Аз я грабнах и разтворих. Още заглавието „Зимни вечери“ подкупи сърцето ми. Затворихме се в стаичката и започнахме да четем, докато не изгълтахме всичко. Най-много ме порази стихотворението за двамата гаврошовци, особено куплетът:

*Какво им даде от разкоша си
ти, толкоз щедър към едни,
а към бездомните гаврошовци
жесток от ранни младини!*

Едва към полунощ, когато бе прочетена цялата книжка, а някои стихотворения два и три пъти, ние излязохме вън. Аз отидох да изпратя Митко, но той не ме пусна и ме принуди да остана още малко у тях. Прочетохме още веднъж „Зимни вечери“, после той изсвири на пианото някакъв етюд, който подхождаше за настроението ни, и чак тогава, развълнуван под впечатлението на преживяното, тръгнах към къщи.

Беше ясна юлска нощ — без звезди, но с пълнолика луна, която осветяваше пътя ми. Вдъхновението ме бе обзело и кой знае защо, като я гледах, я оприличих на блеснала медна монета, после на разтопена восъчна пита и накрая на лимон, налян и сочен. Тъй у мен се роди

идеята да напиша онова стихотворение, което прочетох на екскурзията
и което ми донесе голям успех...

СПОРЪТ

И ето събрали сме се Любен Цветаров, Слави Куцаров, Митко Лепавцов и аз у Методи Цветнолюбов, в старата им къща с чардак и широка дъбова врата. Седим край бумтящата печка и спорим, препираме се както всеки друг път, когато сме повече от двама души заедно.

Вън бе легнала люта зима, която потискаше улиците, дворовете, покривите, целия град — с дълбоки преспи; виелицата фучеше, вдигаше облаци снежен прах, виеше, свиреше в комина, клатеше някаква откована тенекия на покрива и ни напомняше, че вън не е за излизане; но ние не искахме да знаем и не се интересувахме от нищо друго, а продължавахме разпалено да спорим. Най-нетърпелив и най-неспокоен беше Методи. Заел позата на оратор, небръснат и разрошен, той махаше ръце и се мъчеше да ни убеди в правотата на своите мисли.

— Руските декаденти се различават от своите събрата във Франция и в коя да е друга страна, защото са носители на социални и нравствени начала — казваше той с такъв тон, сякаш се готви да произнесе голяма реч, — а френските, например Маларме или Рембо, изразяват само своя вътрешен духовен свят...

— Не, и едните, и другите изразяват едно и също: упадъка на своята класа — възразяваше му Любен Цветаров кротко и убедително.

Методи го гледаше с изпъкналите си очи, готов да се скара.

— Ти грешиш, Цветане! — извика той. — Да вземем например Мережковски или Сологуб... или, да речем, Андрей Бели и Зинаида Гипиус... Каква е разликата между тях? — обърна се той към всички, като повдигна показалеца си. — Аз казах: у едните преобладава повече социалното начало, у другите пък психологичното, но в последна сметка са упадъчни поети, отклонени от реалистичната линия в руската и френската поезия...

— Видиш ли! — засмя се с удовлетворение Любен Цветаров и примирително додаде: — Защо повече да спорим?

Методи не искаше да се признае за победен и бе готов да продължи, но Слави надникна през прозореца и каза простичко, като изрази радостта си:

— Ох, каква е зима! А ние тук се препираме за неща, отдавна известни и разрешени от литературната история... Хайде да излезем да се поразходим!

— Да излезем — съгласихме се ние.

— Е, какво пък, щом сте решили, аз нямам нищо против — рече Методи някак без желание, но бързо се облече, нахлупи фуражката си и тръгна след нас.

Излязохме на улицата, а там беше така приятно, така свежо от разгърналата се белота, че всички изведнъж почувствувахме колко глупаво е било, дето сме прекарвали в излишни спорове целия подиробед. Мене ме завладя възторг от изгледа на нашата зима и ми се поиска да се затичам като дете и да се търкалям, и да се търкалям по снега. Изминахме шумно главната улица, прехвърлихме се по новия циментов мост оттатък, в другата част на града, и се заизкачвахме по шосето към Стратеш.

Снегът валеше, вятърът гонеше снежинките, които не летяха, а падаха като буен водопад върху нас. Отгоре по стръмнината се спускаха с викове и крясъци деца на шейни, летяха стремително срещу нас и радостните им гласове пронизваха простора: „Ех-хей... Вардааа!“. Ние се отстранявахме, за да им направим път, и шейните минаваха вихрено, но след секунди се преобръщаха и още по-буен смях, и още по-весели гласове проехтяваха.

Не, няма на света по-хубава, по-приятна, по-необикновена зима от нашата, българската зима! Накъдето и да обърнеш очи, ще видиш от край до край цялата страна покрита с бяла тишина и покой, под който дремят пътищата, градовете и селата, а от високото куршуменосиво небе вали и все вали; не престава ден и нощ, докато къщите не се скрият под снежните преспи и улиците не заприличат като във вълшебните Андерсенови приказки...

Ние вървахме към върха на Стратеш, вървахме срещу снежната виелица и бяхме бодри, бяхме весели. Само Методи Цветнолюбов продължаваше непримиримо да спори с Любен Цветаров.

В този момент лицето на Методи беше обтегнато като трагична маска и изразяваше чувство, което само ние познавахме.

— Ти, Цветане, не ми говори с такъв назидателен тон! — каза той през зъби. — Аз не съм дете...

— А ти не бъди упорит като муле!

— Не съм аз муле, а ти си костилка!

Любен Цветаров застана пред него, измери го строго.

— Методи, ако си дошъл да се караш, да знаеш, че ще си отида — рече той тихо, но с едва сдържан тон, — аз не искам повече да споря с теб, а пък ти, ако не разбираш... — и направи крачка назад, готов да се върне.

— Е, стига де! — намесих се аз и застанах помежду им. — И двамата сте прави, само че с тая разлика: единият има предвид една обществена формация, а другият — друга. Така ли е, Слави?

Слави Куцаров мълчеше дипломатично. Вместо него се обади Митко Лепавцов:

— Абе каквото и да кажеш, Методи си има свои позиции и не ще отстъпи лесно от тях...

— Виж, с това съм съгласен! — рече Любен Цветаров и се усмихна. — Ти, Методи, приемаш ли формулировката на Иван?

— Че аз друго не искам да кажа — кимна Методи.

— Ето че постигнахте споразумение! — извика зарадван Митко Лепавцов. — Хайде тогава да се връщаме, че стана късно!

И наистина, докато се изкачвахме бавно нагоре, увлечени в спора между двамата, никой не бе забелязал кога вечерта е настъпила.

Снежният водопад бе престанал и над града лежеше синкав полумрак и тишина. Чуваше се само шумът от нашите стъпки — хрупкането на снега.

Изведнъж Слави Куцаров се обърна, погледна ни насмешливо, сякаш искаше да каже, че целият този спор е бил глупав, напразен, после продължи да слиза към града, потънал в синкавата зимна вечер, и започна тихо:

Черный вечер.

Белый снег.

Ветер, ветер!

На ногах не стоит человек.

Ветер, ветер —

На всем божьем свете!

Изтичах подир него, прегърнах го и като тръгнахме един до друг, продължихме да рецитираме високо знаменитата поема на Блок, когото аз много обичах, а и сега обичам. Зад нас Методи, Цветан и Митко вървяха мълчаливо, всеки погълнат от своите мисли, но и тримата развълнувани от едно чувство — чувството, което големият руски поет пораждаше у тях.

РАЗМИСЪЛ

Събудих се рано, но не можах да заспя наново, а продължих да лежа със затворени очи.

Ослушах се.

Вън пееше капчукът. Валеше дъжд и капки се оцеждаха по стрехите. Снегът отдавна се бе стопил и пролетта бе настъпила както винаги нова, бърлива, неспокойна и весела.

Ех, ти пролет, наша пролет, с топъл ветрец и благоухание, с разливи на водите и кал по улиците!

Лежах, слушах се и неочаквано, поривисто в главата ми нахлуха мисли, започнах да си припомням прочетени тук-там неща, да си бърря наум:

*Дни на радости сърдечни,
дни без горест и беда
отлетяха бързотечни
като пролетни води...*

Къде съм чел това? Ах, да — в „Пролетни води“ от Тургенев! Боже мой, каква красота на живота, какви щедри разпилени чувства, колко вълнения и радости...

Надигам се на лакти в леглото и поглеждам през прозореца.

Вън е пролетен здрач, с белезникаво небе и ведри, ясни далнини. Само дърветата с оголени влажни клони очертават силуети върху белия фон на отсрещната стена. А капчукът монотонно: кап-кап-кап... За какво ми говори тая песен?

За сън, за красив и приятен сън, посетил ме през нощта. Но това не е никакъв сън, а една песен, една приказка за любовта на воденичарския син... И изведнъж си спомням за „Виктория“ от Хамсун и ми е тъй мило, тъй радостно и весело, че ми идва дори да запая!

Прозвънва покривът. Какво е пък туй? Сигурно някаква тенекия се е отковала. Вятърът, лудият пролетен вятър пак е дошъл, за да ми напомни за нещо безкрайно скъпо. Какво е то? „Естер и Ли“ от Келерман. Младата фиданка, окичена цялата с цвят като невеста в булчинска премяна!... Но защо си спомням това?

Защото обичам. Обичам живота и хората, и всичко, което е свързано с мен. Влюбен ли съм? Да, трябва това свято чувство да е посетило и моята душа...

Някога, в детските си години, имах мимолетни увлечения. Исках да стана приятел с Цонка, дъщерята на бай Христо, каменаря, която счупи стомничката си при извора, после, в юношеските си години, се влюбих във Верка, дъщерята на аптекаря, но това не беше истинска любов, тъй като ние бяхме малки.

А Соня?

Соня се подигра с чувствата и нарани сърцето ми в оная нощ, когато аз и Цачо направихме серенада.

А сега какво става с мен? Изпитвам смесица от желания и мечти, от страх, вълнение и разочарование, от копнежи, амбиции и честолюбие...

Някакви птички започват да цвърчат под прозореца ми, да чукат с човките си, да пърхат с крила. Вrabчетата? Милите! Колкото и да са свадливи, колкото и да са шумни, като стари и бърбиви клюкарки, аз ги обичам.

Отварям очи, надигам се пак. Небето е пламнало и порозовяло.

Има ли нещо по-хубаво от изгрева на слънцето през първите дни на пролетта!

Ставам бързо, измивам се и тръгвам към училището. Вятърът си играе с полите на шинела ми, но аз крача бодро, весело. Земята е

подгизнала от влага. Пролетни ручей шумно текат покрай бордюрите, а тук-там локвички блестят, окъпани от слънчевата светлина, и в тях се отразява целият свят, отразявам се и аз, когато ги прескачам. В душата ми отново зазвуча музика и отново бързо и поривисто като вятър в главата ми нахлуват мисли.

Дали светът ще се промени? Дали хората ще станат по-добри? Кое пречи на човека да бъде винаги щастлив, както сега аз съм щастлив?

В тоя миг ми се иска да няма нещастни хора на земята, всички да бъдат добри едни към други, да си помагат. Та нали затова хората са воювали векове наред, нали затова е имало страдания, нали затова са умирали по барикадите! Ето аз... и не само аз, но и много такива като мен... и Марко, и Паскал, и Васил Цонков, и Иванчо Гознишкия, и другият Иванчо, наречен Йотата... всички, всички се борим за нов, справедлив и щастлив живот. Ще успеем ли?

Не може да не успеем! Към тая заветна цел са се стремили милиони хора по света, мечтали са и са отдавали младостта си на борбата. Маркс и Енгелс са се трудили над своите книги, за да покажат на човечеството пътя към постигане на щастието. Ами великите писатели — Сервантес, Шекспир, Гьоте, Толстой, Достоевски, Чехов, — не са ли посветили най-хубавите си страници на любовта между хората?

Сега е пролет. Животът в природата отново се възражда, както се възражда птицата Феникс от пепелищата. Значи не може да не дойдат по-хубави дни!

Ще измине зимата на нашето страдание и ще настъпи пролетта на мечтите и желанията. Да, така е! Аз го чувствавам в душата си и то движи кръвта ми, движи мислите ми... И както вървя бързо към училището, което вече се вижда в края на улицата, неусетно с крачките в душата ми зазвучават ритми на вдъхновена песен:

*Аз знам, че някога земята
ще бъде цялата във цвят
и нивга пролетният вятър
не ще напусне тоя свят.*

*Аз знам: ще минат дни и ноци,
ще грее слънце над света —
над хора, улици и къщи, —
безкрай по цялата земя...*

*Ще вее пролетният вятър,
понесъл тихо радостта
на разораните полета,
засети с пламнали жита.*

Тази проста песен написах на един дъх и по-късно напечатах в ученическия вестник „Струя“.

В ОНАЯ НОЩ

Трябва да е било привечер, малко преди да настъпи нощта, една от ония тихи и очарователни сини нощи, които са тъй характерни за моя роден край. Връщах се от люляковата горичка на Стратеш, дето бях ходил с томче стихове под мишницата, за да почета свободно, несмуцаван от никого. Звучите на пиано, изтръгнати от ръцете на жена с леки удари по клавишите, привлякоха вниманието ми и аз се спрях на улицата. Не виждах лицето на жената и не знаех млада ли е, стара ли е, хубава ли е или грозна, но си мислех, че тя непременно е млада и много, много хубава...

И ето че застанал под прозореца, аз слушах тая нежна, прелестна музика и изпитвах страстно желание, неудържим копнеж, някакво влечение да надзърна и видя кой свири. А тя, непознатата, наистина свиреше вдъхновено, сякаш това не бяха звуци, а ромон на поточе, което разлива водите си в равнината след бързото топене на снеговете.

— Браво! — извиках аз шеговито, когато тя свърши, и плеснах възхитен с ръце. — Браво, синьора!

Тогава на прозореца се показва мустакат мъж, който ме изгледа недоволен, като че ли имаше желание да ме наругае — поне така личеше от блесналите му очи. Аз се дръпнах смутен и като се извиних, реших бързо да се махна от мястото, дето бях преживял няколко щастливи минути.

— Извинете, господине — казах аз и се поклоних малко театрално, но не успях да направя и крачка, тъй като бях принуден отново да се спра.

До лицето на мъжа като по чудо се бе появило друго — личице на момиче и при това много хубаво. Две тъмни очи отпавиха към мен учуден поглед и една мъничка устица, розова и свита, ми пошепна полушеговито, полусериозно:

— Благодаря за аплодисментите! Нали те бяха за мен?

— Да, само за вас — продължих аз шеговито, уверен, че момичето няма да се разсърди, но видях как мъжът се намръщи и как

дългите му, войнствено наперени мустаци недоволно потрепераха.

Той се дръпна и скри вътре, а ние останахме сами.

— Желаете ли да ви изсвиря още нещо? — попита то все със същия закачлив тон.

— Ако бихте могли, свирете цяла нощ!

Момичето се засмя звучно. Усмивка разкри блясъка на белите му зъби. Но вместо да отиде при пианото, то се облакът на прозореца.

— Вие сте ученик?

— Да.

— В кой клас?

— Осми — излъгах аз.

— О! — погледна ме то недоверчиво. — И от града сте, нали?

Кимнах утвърдително.

— Не ви познавам.

— И аз не ви познавам — усмихнах се. — Вие не сте тукашна, нали?

— Не съм, но вече може да ме смятате за тукашна — рече момичето със задоволство и също се усмихна.

За момент аз се поколебах да остана ли още или да си отида.

Стори ми се, че разговорът беше изчерпан и че нямаше какво повече да си кажем един на друг.

— А откъде сте дошли? — продължих аз.

— От Севлиево, а по-рано бях в Търново, там живях с баща си до завършване на гимназията миналата година...

— Този любезен господин баща ви ли е?

— О, съжалявам, че той никак не беше любезен с вас, но ви уверявам, че е много, много добър. Искате ли да дойдете горе, при нас, и да се уверите в това?

Без да чакам повторна покана, аз изтичах по каменната стълба към първия етаж, отворих стъклената врата и се намерих в малко антре, подвоумих се откъде да мина, после се втурнах в полуосветения коридор. Вратата отсреща се отвори и оттам излезе то, момичето. Спрях се изненадан и зашеметен.

То бе хубаво, наистина много хубаво, с прелестно и дори, бих казал, божествено лице, но... Какво е това? Да не би очите да ме лъжат?

Момичето като че ли беше боледувало от паралич и тази жестока болест бе оставила коварни следи. Краката му — тънки, къси, сякаш нямаше бедра и колена — започваха направо от трупа. Това впечатление се усили, когато то пристъпи към мен, все едно че се движеше с кокили. Аз запазих самообладание и се престорих, че нищо не съм забелязал, но то бе разбрало моето разочарование по израза на лицето ми и като се дръпна леко навътре, каза с тих, изпълнен с болка глас:

— Ако ви е неприятно, моля... не ви задържам насила...

— Какво говорите! — възразих аз и влязох след него в стаята.

Настанихме се в меките фотьойли, облечени в розови калъфи, и се загледахме един в друг. От високия гипсов таван полилей с розови глобуси разпръскваше розова светлина. Розови бяха и канапетото, и тапетите по стените. Изобщо не само стаята, но всичко в нея — дори момичето и самият аз бяхме облени в тая розова светлина...

— Как се казвате? — неочаквано се обърна към мен момичето.

— Иван... Ванко ми викат...

— А пък аз се казвам Анастасия, но ме наричат Сия. Грозно име, нали?

— О, не! И момичето, и името са хубави... — изрекох бързо аз.

Няколко минути минаха пак в мълчание, после попитах:

— Баща ви какво работи?

— Той е пенсионер, запасен полковник — отвърна то не съвсем с готовност, като забеляза, че на лицето ми се изписа учудване. — Той е стар, по-стар от майка ми, която почина преди десет години, защото късно се е женил, но... знаете ли, той е много привързан към мен и е готов всичко, каквото пожелае, да направи, само да ми достави удоволствие. Без мен, уверена съм, ще бъде нещастен и затова аз гледам да съм все до него. Ние никога не се делим и аз го жаля, особено откакто мама умря и той остана сам, без другар в живота... Е, какво говоря? Останах му аз, но това е друго, нали?

— Да, разбира се — кимнах аз. — Ако и вие някога не го напуснете... искам да кажа, когато се омъжите...

— Аз няма никога да се омъжвам! — рече момичето и ме погледна особено натъжено и в същото време изпълнено с неопределена надежда, че все може да се намери и за него някой, който да го направи щастливо.

Настъпи пак неловко мълчание, което Сия побърза да наруши:

— Искате ли да ви изсвиря нещо, а?

— Моля ви!

— Какво?

— Каквото желаете.

— Например Дебюси. Обичате ли го?

— Много.

— Обожавам го! — рече възхитено тя. После седна пред пианото, простря своите прекрасни ръце с дълги и нежни пръсти, наклони глава, притвори очи, сякаш се мъчеше да си припомни нещо, докосна леко клавишите и изведнъж стаята се изпълни с чародейни звуци.

Свири известно време, увлечена от мелодията, без да съзнава, че има и друг човек, сетне се завъртя на стола и се обърна към мен:

— Харесва ли ви?

— Много. Благодаря!

— А сега искате ли Григ? — и преди да дам съгласието си, разля се такава весела, волна и жизнерадостна музика, че на мен ми стана леко и аз забравих, че бях тръгнал за дома, че седях в тая розова стая, с това момиче, с което едва се бях запознал.

Когато свърши, Анастасия седна отсреща на канапето, като потъна цялата в него. Аз я наблюдавах внимателно, но избягвах нейния поглед. Мълчанието изглежда й бе дотегнало, защото веднага поведе разговор.

— Кажете ми — попита тя, — обичате ли да четете?

— Да.

— Какво повече?

— Всичко — и романи, и разкази, но предпочитам стихове... Ето аз и сега нося със себе си томче! — и показах малката, красиво подвързана книжка.

— Оо! — плесна тя с ръце, стана от канапето, взе от мен синята книжка и я разтвори бързо. — Вие четете прокълнатите поети? — и щом получи моя отговор, тутакси се запали: — И аз обичам стихове... и аз чета прокълнатите поети... Кой повече ви харесва — Бодлер, Верлен или Рембо?

— И тримата еднакво — рекох и почувствувах, че тук има нещо неясно, което ме смущава.

Какво е това момиче — образовано и интелигентно, надарено с качества, редки за неговата възраст? Тя еднакво добре можеше и да свири, и да води разговор, и дори да разбира хората, които седят пред нея, смутени и объркани. Анастасия, макар да беше пострадала толкова тежко в своята най-крехка възраст, беше способна и умееше да намира във всичко красота, да извлеча от всичко радост, тя гледаше на живота като на приказка, която нарочно украсяваше в приятна розова светлина, както беше украсила и стаята си. Аз ѝ бях благодарен, задето ме въведе в своя душевен свят и ме накара дълбоко да се замисля над много въпроси. Първият беше: защо животът е толкова жесток, та лишава хората от мъничко щастие, което им принадлежи по право още от раждането, и вторият: как наистина трябва да постъпим, за да премахнем това зло, проникнало дълбоко у нас, хората, завладени от егоизъм и жажда за трупане на повече блага? Отговора на тия въпроси аз не можах веднага да дам, защото неочаквано вратата се отвори и при нас влезе баща ѝ, запасният полковник. Като видя как свободно разговарях с дъщеря му, едничкото същество, което му е останало в живота, бързо излезе и ни остави сами.

До късно с Анастасия прекарахме заедно — тя свири, аз ѝ рецитирах стихове — и нито веднъж баща ѝ не ни обезпокои повторно, докато сами не почувствувахме, че е време да се разделим. Пожелах ѝ лека нощ и обещах пак да я посетя.

С Анастасия няколко пъти се виждах, но един ден след дълго отсъствие от града през великденската ваканция, като се отбих, не намерих никого. Оказа се, че тя и баща ѝ се бяха преместили в друг град. Попитах хазяйката им, а тя само вдигна рамене в знак на съжаление. Разбрах обаче от няколкото думи, разменени с нея, че между бащата и дъщерята е имало спречкване. Старият запасен полковник бил отчаян и дори плакал: за да не го направи нещастен и самотен, Анастасия се съгласила и тръгнала с него. Всички предмети в стаята — и пианото, и фотьойлите с розови калъфи, и полилеят с розови глобуси — вече ги нямаше. Само стените с розовите тапети стояха същите, но беше изчезнала оная розова светлина и онова весело, жизнерадостно настроение, което владееше тук преди. С наведена глава аз си тръгнах и през цялото време, докато вървах по улиците към дома, все си мислех за Анастасия.

НЕЛЕГАЛНИТЕ

По поръчение на Марко ние с Паскал имахме да изпълним важна задача: да отидем горе, над болницата в рядката букова горичка, и там да се срещнем с двама нелегални. По това време партизанските чети в нашия край, както и в цялата страна, престанаха да водят борба и почти всички бяха преминали в Югославия. Но на някои от четниците емиграционният живот не им харесал и те отново се връщаха в страната, за да продължат, макар и разпокъсано и неорганизирано, без поддръжка от страна на партията, своята революционна дейност. Те намираха помощ и подкрепа само от ятаци в селата и от някои партийни деятели в градовете. Та на такива именно четници, които се подвизаваха като нелегални в околностите на Ловеч, трябваше да предадем важно съобщение от местното околийско ръководство.

Беше късен подиробед. Тая година времето в началото на юни се оказа необичайно горещо. Ние вървахме по пътеката покрай оградата на болницата и чувствавахме, че вече се заморяваме. Пот бе избила по челата ни, но продължавахме да се изкачваме все към оная тъмнозелена ивица, от която започваше буковата горичка.

Мълчахме. Пък и за какво ли можехме да говорим в това време, когато разбирахме опасността, на която се подлагахме? Макар че срещата трябваше да стане тук, далеч от града, дето никой и не подозираше, че могат да дойдат неприятни за властта хора, все пак можеше случайно да ни видят в момента, когато се срещаме с тях, и затова ние се страхувахме. Особено неспокоен бях аз, тъй като за пръв път излизах на такава акция и си давах ясна сметка, че тя може да има сериозни последици и да измени съвсем моя живот. А тъй бях свикнал със стаичката си и с наредбата в нея, с книгите и тетрадките, в които записвах стиховете си, с приятелите си и с всичко, което ме свързваше неотменно с града...

Най-сетне се изкачихме горе, на склона, и спряхме за момент, за да се огледаме. Слънцето бе наклонило на запад и скоро щеше да се скрие зад върховете на далечните старопланински хълмове, но

горещината все не намаляваше. Около нас беше тихо. Миришеше на млада, неотдавна разлистена гора, на сочни, свежи бурени и трева. Бръмчаха закъснели майски бръмбари, свиреха наблизко жътвари, а един лалугер изскочи от дупката си и като се впусна да бяга, разлюля високо избуялата трева, осеяна с маргаритки, макове и метличина. Огледахме се още веднъж. Паскал въздъхна дълбоко, сякаш бе смъкнал тежък товар от плещите си.

— Трябва да са тъдява някъде — рече той и кимна към горичката. — Според описанието тук е мястото на срещата. Как мислиш, а?

— Знам ли? Да отидем малко по-нагоре и се скрием между храстите, че иначе... кой знае какво може да ни се случи...

— Не бой се, наоколо няма никого!

— Ба, не бъди толкова сигурен! — възразих живо. — Още когато идвахме насам, стори ми се, че чух гласове и като че ли нещо ми се мярна пред очите...

— Не се плаши, тъй ти се е сторило! — заяви Паскал и все пак се съгласи да навлезем в горичката.

Тръгнахме наслуки по склона нагоре, минахме гъсто обраслия ръб на горската покрайнина и започнахме да се провираме между ниските храсталаци, за да стигнем до средата на буковата горичка. Съвсем неочаквано ние излязохме на широка поляна и тутакси щяхме да се върнем, но беше вече късно. Четири момчета, овчарчета, пасяха агнета и играеха на кокалчета. Между тях съзрях Георги, моя братовчед, сина на леля Христина. Ние бяхме забравили, че можехме да се натъкнем на такава опасност, и случаят ни се видя не съвсем невинен. По туй време в родния ми град още продължаваха да се купуват агнета, които децата пасяха през лятото и колежа, преди да настъпи есента. И Георги, и другарчетата му бяха такива именно овчарчета. Щом ни видяха, те престанаха да играят, но като ме познаха, продължиха да мятат разноцветно боядисаните кокалчета, без да ни обръщат повече внимание. Възползувахме се от залисията им и тихичко се измъкнахме от поляната.

След десетина минути ние заобиколихме и пак навлязохме в горичката, само че от другата, противоположната страна. И тъкмо се канехме да подсвирнем и да дадем уговорения сигнал, пред нас излязоха от папрата и къпините двама души в необикновено облекло.

Единият от тях, нисък, набит и широкоплещест, беше с къса платнена рубашка, препасан през кръста и раменете с патрондаш, с две бомби на колана, в тесен зеленикав брич, с жълти гамаша, а в ръцете с новичка английска пушка. Другият пък, висок, слаб и сух, носеше офицерска куртка без пагони, със също такъв зелен брич, с навои и обуца, но с обикновена манлихерка. И двамата имаха спуснати на раменете си коси и дълги бради. Поколебахме се за миг. Тия ли бяха? Дали няма да сгрешим? И може би щяхме още малко да се колебаем, обзети от нерешителност, ако непознатите мъже не тръгнаха право към нас и от сигурността, с която вървяха, ние разбрахме, че това са те и че не могат да бъдат други.

— Здравейте, другари! — каза единият, когато приближиха, и ни подаде ръка. — Е, какво, лесно ли ни намерихте?

Ние се ръкувахме.

— Лесно, но се позабавихме — рече тихо Паскал, — видяха ни овчарчета, та затова...

— Овчарчета ли? — сепна се другият и погледна другаря си смръщен. — Значи не е чисто!... А какви бяха тия овчарчета?

Поясних му.

— Не бойте се, няма нищо страшно! — побърза да ни успокои той. — Важното е нас да не видят... Какво, да седнем ли там, а? — и посочи към храстите.

Четиримата се настанихме в кръг и налягахме върху тревата.

— Кажете, момчета, какво ново ни носите от околийския комитет?

— Ново ли?... Не, няма нищо ново! — рече Паскал и им предаде поръчението на Марко.

Двамата трепнаха и се спогледаха. Високият, слабият, смръщи вежди и погледна другаря си, после каза сърдито:

— Значи тъй, а? Нарездане да се върнем в Сърбия?... Хм, хм! — изсумтя той и се обърна към нас. — Знаете ли какво ще им кажете на другарите вие? Ще им кажете, че това... това никога няма да го бъде...

Другият мълчеше. Явно беше, че той мислеше и разсъждаваше какъв отговор да ни даде. След кратко колебание додаде:

— И на мен това никак не ми харесва. Предайте им, че повече сме съгласни да се приберем в града и да се предадем на полицията,

отколкото да се върнем там и да продължим емиграцията. Друго нещо има ли?

Паскал не знаеше какво да му отговори.

— Не, няма — рече той смутен и объркан, — но... искам да попитам, как ще я карате? Все така ли, както досега, или...

— Не берете грижа за нас! — отсече високият, по-буен и по-нетърпелив от другаря си. — Ние вече сме свикнали с тоя живот и не ни тежи. Ако се наложи, може да караме още толкова години, колкото сме изкарали досега, макар че през зимата никак не ни е леко...

— Но защо наистина не отидете в Сърбия? — намесих се и аз в разговора.

— Защо ли? — погледна ме той под свъсените си вежди. — Ей, малък, ти иди в чужда страна, па тогава ела да питаш!

От срам пот изби по челото ми.

— Ама аз... аз не исках... — започнах объркано, но той не ми обърна внимание и като стана, каза:

— Хайде, Вълчо, да си вървим! Нали видя, че от цялата тая работа нищо не излезе? Е, помниш ли аз какво ти казах, а?

— Да, ти беше прав, Дочо! — рече ниският, широкоплещест мъж, също стана и се приготви да го последва. — Довиждане, момчета! И прощавайте, но сега за нас няма друг изход... Ясно ли ви е, а? — и се усмихна горчиво, при което лицето му, обрасло с ръждиви косми, придоби странен израз на човек, решен да посрещне ударите на съдбата.

— Предайте на вашите там, в града, че ние повече не се нуждаем от тяхната помощ, а сами ще се справим с всичко, доколкото можем — завърши другият, високият, и бързо тръгна.

Без да се ръкуват с нас, сякаш бяха ни обидени за нещо, непознатите мъже се отдалечиха и изчезнаха от очите ни, като потънаха в шубраците на най-гъстата част от гората. Ние постояхме още малко, смутени от неочаквания край на срещата, и с чувството, че не сме изпълнили задачата си, тръгнахме към града.

ОКОЛИЙСКИЯТ НАЧАЛНИК

Два дни по-късно в час, по география директорът на гимназията Бояджиев влезе в класната стая пребледнял, отиде до катедрата, дето седеше преподавателят Арсов, и му прошепна нещо. Господин Арсов, тих и кротък човек, скочи на крака и ни погледна уплашено. Той ни помоли да излезем в коридора и да се наредим в колона, после притича до учителската стая да остави дневника, върна се при нас и ни поведе към двора. Там вече бяха строени и останалите паралелки от последните три класа на гимназията. Без да ни дадат каквито и да е обяснения, учителите ни поведоха нанякъде по главната улица на града.

Къде отивахме? Какво щяха да правят с нас? Друг път, в празник, ние ходехме на богослужение в малката църква отгатък реката, в старата част на града, Вароша, но сега не беше нито празник, нито пък неделен ден. Ако щяхме да присъствуваме на тържество, то защо освобождаваха за това само нас, а не цялата гимназия?

Вървахме в колона по двама и се питахме, но никой нищо не знаеше и не можеше да даде точен отговор: някои от любопитство, други с тревога поглеждаха към учителите, които крачеха намръщени, сърдити и строги до нас. Разбирахме, че става нещо необикновено и че може би ще имаме големи неприятности. Аз изгарях от съмнение и непрекъснато се питах защо е всичко това, но никога не допусках, че може да е във връзка с мен и моите другари от кръжока. Все пак дали не са подочули нещо за срещата в горичката над болницата? И целият обзет от тревога, аз чаках да видя къде ще ни отведат и какво ще стане по-нататък. След като минем покрития мост и излезем отгатък, на площада пред паметника на Тодор Кирков, ако не ни вкарат в околийското управление, значи няма да се случи нищо лошо!...

Вървахме по улицата шумно, разговаряхме помежду си и вече никой не мислеше за последиците. Ето наближихме центъра и първите двама от колоната продължиха по главната улица, но изведнъж директорът им махна с ръка и те завиха към читалището, а след тях и

всички останали. Дълбока въздишка се изтръгна от гърдите ми. Значи ще присъствуваме на някоя сказка или пък на концерт, каквито често се устройваха в града от общественици или певци, изпращани нарочно от министерството на просвещението!

Зарадвани, дори развеселени, ние се изкачихме по каменното стълбище, минахме все тъй шумно, в разговори, тъмното, хладно преддверие и изненадани млъкнахме. В празния салон, отдето столовете бяха изнесени, ни посрещнаха двадесетина стражари, наредени в шпалир по такъв начин, че се образуваше улей, по който колоната потече. Задължиха ни да вървим не вече по двама, а по един, и то на голямо разстояние един от друг, после, като стигнахме до сцената, шпалирът извиваше и правеше дъга, по която ние се движехме, за да стигнем до края и излезем през една от страничните врати. Изтръпнал, с разтуптяно сърце аз тръгнах подир другаря пред мен между шпалира от стражари и уплашено поглеждах към сцената, дето бе застанал разкрячен и с ръце на гърба, почти опрял се до завесата, околийският началник Тифчев, човек мъничък, но жесток, с охранено лице и със студен, пронизващ поглед в сивите очи. Аз минах покрай него, без да трепна и издам вълнението си, събрал всичките си сили и цялото си съзнание, цялата си решителност, но щом се намерих въвн, на улицата, обляна в ярка слънчева светлина, изведнъж почувствах, че краката ми се подкосяват и ми става лошо, толкова лошо, че ми се зави свят. За да не падна, стиснах зъби и събрах последните си сили, задържах се и продължих да вървя в редицата, тъй като и въвн също имаше шпалир от стражари.

Минахме втори и трети път пред застаналия до завесата мрачен и намръщен околийски началник, облечен в синя униформа с гайтани и шнулове, преплели лъскавите му пагони, сякаш той беше някакъв идол, на който ние трябваше да оказваме почит и да му се представяме като окаяни грешници — тъй неподвижен и вкаменен стоеше, когато се явявахме пред него. Най-после той се умори от безполезната церемония и като ни изведоха въвн, в градинката пред читалището, учителите ни събраха по класове и по нареждане на директора ни пуснаха да си отидем по домовете.

Каква беше тая игра? Шега или комедия? Аз бързах към къщи и се бях отказал повече да мисля. Колкото и да се мъчех да разбера, не

можех да открия подбудите на околийския началник, а най-малко смисъла и целта.

Неочаквано някой ме хвана за рамото и аз се обърнах. Пред мен стоеше Паскал и бледото му лице беше станало още по-бледо, почти бяло като вар, без нито капчица кръв, а в погледа на изблещените му очи разбрах, че и той е уплашен. Като изминахме около стотина крачки, той ми пошепна:

— Ванко, сигурен съм, че това беше за нас...

— Не може да бъде! — извиках изумен, но той ме хвана за ръката, стисна я силно и процеди през зъби:

— Върви, върви, не се спирай и... не викай такъв! Чу ли?

— Чух, но... как тъй? Откъде са разбрали?

— Знам ли? — сви рамене Паскал. — Това ще видим после, а сега отивай си, Ванко, и не излизай до утре, когато ще дойда и ще помислим какво да правим! — рече и забърза към Сърпазар.

Прибрах се у дома и целия подиробед прекарах сам като в треска, без да си намеря място, дето да седна и спокойно да помисля. Едва привечер излязох и отидох у лелини. Там научих, че в едно от троянските села убили двама четници и че набучили отсечените им глави на оградата на запустялата градина пред окръжния съд. Нещо ме удари в гърдите, пред очите ми притъмня и като изтичах навън, хукнах по улицата към центъра на града.

Много хора минаваха, а някои нарочно се бяха върнали по два и три пъти, та дано разпознаят убитите, но никой не можеше да каже, че това са наши съграждани. Оказаха се непознати. Главите бяха на мъж и на жена. Мъжът имаше също тъй дълга коса, но лицето му беше по-грубо, със сурови черти, а лицето на жената привличаше с правилните тънки черти, особено с извитите вежди и дългите ресници на клепките. Хората поглеждаха съчувствено и с дълбока въздишка бързаха да се отдалечат от това зловещо място на позора. Когато минавах, един от приставите нареди да свалят главите и ги отнесат в околийското управление. В тоя момент видях баба, дошла също тук. Забрадена с черна шамия, мъничка и дребна, със съсухрено личице, но с жив и пронизващ поглед в тъмните очи. Изтичах и я хванах подръка. Ние продължихме по улицата, но след няколко крачки се спряхме. Стражарят, наш съсед, на когото приставът нареди да отнесе главите, ги бе хванал за косите и с горда походка крачеше по средата на

улицата, посрещан и изпращан с възмущение от обезумелите погледи на хората. Като дойде и се изравни с нас, баба пламна от негодувание и го изгледа сърдито.

— Христо, Христо! — каза тя, като поклати глава. — Ако не те е срам от мене, старата жена, поне не те ли е страх от бога? Срамота е, сине, срамота и грехота!

Без да каже нещо, нашият съсед хукна по улицата и се скри в околийското управление.

Тази сцена аз помня досега и тя завинаги ще остане в паметта ми като безкрайно зловеща.

От Георги, моя братовчед, сина на леля Христина, разбрах, че този ден, когато те пасели агнетата си в буковата горичка и когато ние с Паскал минахме, те случайно видели и двамата четници. Някое от децата се похвалило на баща си и той, уплашен, да не би да стане нещо лошо със сина му, изтичал в околийското управление и съобщил. Вдигнала се на крак цялата полиция и се впуснала по следите, но от нелегалните — никаква следа. Вместо на тях стражарите попаднали в дирите на друг въстаник, открили го в една плевня край Троян и там го убили заедно с ятачката му, за която разправяха, че му била годеница. Тъй двете глави се намериха забучени на оградата пред окръжния съд в града. А сутринта, преди да се завърне потерята, околийският началник наредил на директора да изведе учениците от последните три класа на гимназията, за да минат в редица по един пред него. В това време, както ми казваше Георги, четирите момчета, овчарчетата, между които и той, стояли зад завесата и по предварително уговорен сигнал те трябвало да боднат с пръст в гърба околийския, щом мине някой от тия, които са били на срещата. Пръв се задал Паскал и те го познали, но никой не бутнал началника. И четирите момчета се развълнували и дори уплашили, но всяко едно решило в себе си да не става предател и затова само поглеждали през специално направените дупки на завесата, гледали и се престрували, че не могат никого да познаят. Особено се развълнували, когато съм минал аз и са ме видели колко бледен и разтреперан съм бил, без да подозирам, че те са там и че могат само с едно побутване на пръста си да ме лишат от живот. Накрая околийският ги повикал и попитал защо не са му посочили никой. Отговорили, че тия, двамата ученици, които са видели там, на срещата, ги нямало и че не могли измежду толкова много да ги

открият. Той се разсърдил, ударил им по една плесница и ги заплашил, че ще ги арестува, задето го лъжат и си правят шега с него. Разплакани, те побягнаха и оттогава не посмели думица да споменат някому за случая. Тъй ние, двамата с Паскал, се спасихме от нещастиято, което може би щеше да ни сполети.

СЪБРАНИЕТО

То стана извън града, в местността Корията, по пътя за Угърчин, и на него присъствуваха повече от двадесет души.

Беше нощ, тъмна и непрогледна нощ. Започнал бе да духа вятър и гъсти, черни облаци бягаха като подплашени стада по небето. От време на време луната се показваше иззад някой облак, но веднага се скриваше и потъваше в дълбоката бездна на нощта, за да настъпи още по-голям и непрогледен мрак.

Събрани около стар, но още здрав гигантски дъб с разперени като шатър клони, ние търпеливо чакахме да се яви ораторът и да започне своята реч. Само тук-там някой се обаждаше, да попита нещо другаря си, или пък друг се окашляше и отново тишина, отново дълбок, тягостен мрак.

Аз стоях прав, облегнат на дебелия възлест дънер на вековното дърво, и треперех от вълнение, сякаш бях обзет от треска. Чувствувах как сърцето ми се преобръщаше в гърдите, как дишането ми запираше и нещо стягаше гърлото ми, душеше ме и едва си поемах въздух. До мен седеше Паскал, същият този Паскал, с когото съдбата ни бе свързала и оплела здраво със своите невидими нишки, бе ни сближила дотолкова, че ходехме все заедно, и аз вярвах, че никога няма да се разделим, освен ако не се случи нещо лошо с единия от нас. Паскал дишаше тежко и затова ми се струваше, че и той се страхуваше в тоя момент, може би повече от мен, но умееше да потиска у себе си всичко тъй добре, заради което му завиждах. Освен него тук бяха и Васил Цонков, и Иванчо Гознишкия, и Иванчо, наречен Йотата, и останалите наши другари, комсомолци от гимназията, членове на марксистическите кръжоци. Но защо още се бавехме?

От сведенията, които получихме, знаех, че трябваше да изслушаме отчета на представителя на Централния комитет на Българския комунистически младежки съюз, а след това да изберем делегати за националната конференция. Нетърпението бе обзело всички ни и от разни места вече се чуваха гласове — мнозина питаха

защо стоим още и не се ли излагаме на опасност. Някой отговаряше, че представителят на Централния комитет още не е дошъл и ще почакаме.

— Познаваш ли го? — попитах Паскал, но той ми направи знак повече да не говоря.

Вятърът огъваше клоните на дърветата, а старият дъб над нас бучеше, стенеше и ревеше от неговия силен напор. Захващаше буря, но ние стояхме на завет до неговия могъщ дънер, прикрити под шатрата на гъстите му клони. Облаците се бяха стъстили и небето беше цялото покрито с тежка пелена, която понякога светкавицата раздираше с блясъка си, а гръмотевицата караше да потреперва цялата земя. Кой знае защо, дойде ми наум нещо отдавна прочетено и аз си спомних нощта, когато бесовете, членове на нелегалната организация, ръководена от Петър Верховенски, се бяха събрали в стария парк на Ставрогини, за да изпълнят присъдата над Иван Шатов. Нощта е била също такава мрачна, ветровита. От спомена за нея и за това тежко престъпление аз целият потрепервах, сякаш се бяхме събрали да съдим някого. Ние продължавахме да стоим под могъщия дъб, да мълчим, заслушани във воя на бурята и да чакаме. Кого? И защо? Самият аз недоумявах за причината на това забавяне и се питах какво ще стане, ако полицията случайно е научила за това събрание. Започнах вече много да се измъчвам, когато блесна светкавица, тресна гръм и цялата поляна наоколо се обля в бяла, почти призрачна светлина. И тъкмо тогава, в този напрегнат момент, от гората излязоха трима души и се запътиха бързо към нас. Някъде се разнесе шепот, чуха се гласове и след това отново настъпи тишина и мрак.

— Да започваме ли? — попита тихо един глас.

— Да започваме, другари. Няма какво повече да чакаме! — отговори друг.

Долових леко движение, хората се размърдаха и като че ли направиха място на някого да влезе между тях.

— Другари — обади се пак същият глас, който ми се стори познат, — събрали сме се тук комсомолците от града, за да изслушаме представителя на Централния комитет, и затова нека му дадем думата и...

Отново блесна светкавица, отново тресна гръм и при призрачната бяла светлина аз видях в центъра моя приятел Марко

Иванов и до него още един друг младеж, слабичък и сух, с изпито лице. Значи този е представителят на Централния комитет!

Ораторът започна своята реч. Той говореше бавно и някак провлечено, като от време на време прекъсваше и се замисляше, навярно да си припомни какво още трябва да каже. В тоя момент много ми приличаше на ученик, който добре си е научил урока, но не знае как да го предаде на другите. Може би той сам бе разбрал това, защото повиши глас и започна да говори по-бързо и припряно. Тонът му стана рязък и остър, дори открих в него известен патос, с който искаше да ни зарази и завладее. В думите му имаше вече увереност и мислите му течаха по-спокойно и определено, сякаш не говореше на събрание пред комсомолци, на които трябваше да даде отчет, а у дома си, в кръга на своите приятели и близки другари...

В една пауза, когато той замълча, почаках да отmine ехото на гърма и запитах Паскал:

— Знаеш ли кои ще бъдат делегатите?

— Че кой знае! Нали сега ще ги избираме!

— Шшт... По-тихо! — изшътка някой зад нас.

Ораторът продължаваше да говори. Гласът му беше тънък и писклив, като че ли той нарочно се мъчеше да надвиква бурята. Но гръмотевиците и светкавиците се засилиха, станаха толкова чести и оглушителни, че нищо не се чуваше.

Запръскаха първите едри капки дъжд. Хората се размърдаха неспокойно. Някои дори се опитаха да побегнат, но мнозинството остана на мястото си и те се върнаха. Никой вече не слушаше, а всеки се озърташе и търсеше по-голямо дърво, където да се подслони. Може би заради това ораторът бързаше и речта му бе станала нервна, разпокъсана, сякаш не говореше човек, а тракаше воденично колело.

Неочаквано зад нас тресна необикновен гръм, нещо като залп от пушки, и преди светкавицата да блесне и освети поляната, преди да се разнесе истинският гръм от небето, разбрахме, че това бяха пушечни гърмежи. Обърнах се изумен и при ярката, фосфоресцираща светлина на светкавицата видях как към нас се приближават неизброимо число стражари. Нямаше никакъв друг изход, нямаше никакво друго спасение, освен да побегнем кой накъдето види и всеки сам да се измъкне от обръча на засадата.

— Другари, предадени сме... Бягайте! — извика един отчаян глас. Беше моят приятел Марко Иванов.

Спуснах се подире му. От разни страни затрещяха изстрели, чуха се виковете, уплашени и безпомощни. Но никой не спираше, а всички тичаха безредно като подгонено стадо коне, което тупурка по твърдата земя, провира се между храстите и дърветата, чупи и кърши клоните.

Охкания, стенания изпълниха нощта.

Пред себе си аз нищо не виждах, но тичах и все тичах с разширени от ужас очи. Зад мене трещяха изстрелите и куршумите свиреха покрай ушите ми като разсърдени, зли оси, чието гнездо току-що бяхме разбъркали. Заедно с изстрелите чувах и трясъка на гръмотевицата, после светкавицата като дълга змия с начупени огнени ивици по гърба се спускаше от тъмното, раздрано като дрипа небе и бяла, ослепително бяла светлина заливаше наоколо и откриваше пътя ми в непрогледния мрак на зловещата нощ...

БУРЯТА

Дъждът не валеше, а течеше като от продънен огромен котел. Аз едва се държах на крака, но тичах напред, тичах наслуки, без да знам накъде отивам, разперил ръце, сякаш да се хвана за нещо и да се предпазя от залитане, затаил дъх, без сили, без воля, без мисъл, само с едно мъждукащо, още неугаснало пламъче в съзнанието ми, че трябва, на всяка цена трябва да се спася. От време на време чувствавах как нещо ме души и как въздухът не стига в гърдите ми. Мъчех се да се измъкна от коварните прегръдки на старата гора и да изляза на открито в полето, а там... Там, каквото съдбата ми покаже!

Над мен небето все тъй се раздираше от светкавиците и гръмотевиците, които ме издигаха на повърхността на земята и изведнъж ме потапяха в дълбок мрак, чувствавах, че потъвам в някакъв ад от кал, вода, безнадеждност и отчаяние, за да се изправя отново на краката си със следващия блясък на светкавицата и следващия тътнеж на гръмотевицата. Майчице мила, докога ще бъде все така и още ли има да се измъчвам, да страдам и изкупвам нечия вина?

Предателство!... Кой беше този подлец, тази нищожна душа?

Дъждът плющеше с мокрите си камшици по гърба ми и аз чувствавах, че не ще мога повече да издържа. Не тичах вече, а вървах и се оглеждах на всички страни с надежда дано съзра някъде нещо като сушинка, за да се завра там. Бях навлязъл в лозята и стъпките ми бяха станали още по-бавни, почти тъпчех на едно място в гъстата лепкава кал, образувана от подгизналата разкопана пръст. В миг съзрях някаква колиба от сухи лозови пръчки и без да се колебая, аз се насочих към нея, хлътнах в зиналия отвор и се хвърлих на земята. Но тутакси скочих. Двама души се изправиха срещу мен и при блясъка на светкавицата видях, че те се готвеха да се спуснат върху ми. Отскочих назад и в следващия миг, когато нова светкавица освети вътрешността на колибата, и аз, и непознатите разбрахме каква съдбоносна грешка щеше да бъде извършена.

— Ти ли си, Ванко? — чух прегракнал, задавен от вълнение глас и от дъното на колибата някой се приближи до мен.

— Аз съм — отговорих с треперещ глас и щях да заплача от радост, но още по-силен гръм разтърси земята и тя цялата потрепери, а с нея и колибата, и аз, и двамата другари.

Марко, моят приятел Марко Иванов, нашият ръководител и секретар на околийския комитет! Другия не можах да видя, но се сетих, че трябва да е представителят на Централния комитет на комсомола.

Светкавиците и гръмотевиците продължаваха все тъй да раздират небето, да люлеят земята.

— Брей, какво щяхме да направим! Защо не се обаждаш, бе Ванко? — каза Марко.

— Че аз... аз не знаех и не предполагах, че вие също тук...

— Майка му стара, какво щяхме да направим! — продължи да се вайка Марко, разтревожен и уплашен от мисълта за предотвратеното убийство на приятеля си.

Другият мълчеше. Види се, той беше също като мен уморен, измъчен, изтерзан. Навярно и той съзнаваше до какво безумно решение бяха дошли в желанието си да се спасят...

Тримата се свихме в дъното на колибата и зачакахме да спре бурята. А тя, проклетата, не спираше; напротив — като че ли всеки миг се засилваше все повече и повече, сякаш от небето извираха реки, които течаха върху нас, а наред с водата се сипеше гръм и огън. Кога щеше да свърши цялата тая адска стихия? Усетих, че Марко се размърда, като че ли искаше да ме запита за нещо, и затова побързах да го изпреваря и изкажа съмнението си от неочакваното нападение на полицията.

— Как мислиш, има ли наистина предател?

— Има, не може да няма! — каза той ясно и категорично. — Иначе как да си обясним, че полицията ни намери точно там, дето се бяхме събрали?

— Значи, някой от нас...

— Е, да, някой от нас ни е предал, но кой — сега не мога да кажа! — заяви Марко. — Като изпратим утре другаря за София, след това ще видим... Ти на какво мнение си?

— И аз мисля така — съгласих се. — А какво ще каже другарят?

— Аз ли? — сепна се представителят на Централния комитет. — Обикновено в такива случаи има пръст предател, но невинаги, разбира се. Понякога полицията случайно узнава за това. Трябва да се почака. Сигурен съм, че са заловили някого и утре ще има арести. Вие бъдете готови, не се плашете, а спокойно посрещнете всичко, иначе... Да, иначе, ако изпаднете в паника, непременно ще се объркате и още повече ще се изложите на опасност...

Учуди ме спокойствието, с което говореше непознатият младеж. В думите му имаше предвидливост на опитен човек, врял и кипял, както се казва, в тия работи. В момента исках да блесне нова светкавица и да освети лицето на един от ония млади конспиратори, събуждали винаги у мен големи чувства на симпатия и завист защо и аз не съм силен като тях. Но бурята бе вече преминала. Чуваше се само как дъждът плиска и залива с потоци вода земята. Ние седяхме един до друг, притиснати в затопления въздух на колибата, и макар че бяхме мокри до костите, не чувствувахме студ, а само неприятно усещане, че сме принудени да седим още тук, в колибата, задържани от дъжда.

Отдаден на мисли, аз продължавах да си представям как ли би изглеждал в обикновена обстановка този млад човек. Какъв е той? Тих и кротък, зает със своята работа, или буен и непокорен, готов винаги да се бори с враговете, както съм мислил, че всички като него са именно такива хора. Доколкото го видях, той е слабичък и сух, с бледо, изпито и болезнено сгърчено лице. Какво ли работи? Има ли дом, майка, братя, сестри? Къде живее и как? От тоя унес на разсъждения ме изтръгна гласът на Марко:

— Престана... Е, хайде да вървим, докато е време, че после, като се разсъмне, ще бъде неудобно! — рече той.

Представителят на Централния комитет го последва. Последвах го и аз.

Вън лежеше тишина — дълбока, равна, ненарушавана от нищо. Небето беше очистено от облаците, вятърът бе престанал да духа и във въздуха, свеж и прохладен, се носеше острата миризма на смазани бурени и треви. Дърветата — с обрулени, голи клони. Някъде откъм хълма зад нас се показва луната, но тя не беше тъй бледа и не бягаше уплашена като снощи, когато се показваше за момент между облаците, а плуваше спокойно по планинския хребет, като че ли се наслаждаваше отвисоко на всичко, което бе станало през нощта на земята. В клоните на едно дърво пърхаха птички, писукаха и като заподскачаха от клон на клон, ни подсказваха, че скоро ще настъпи зората.

— Да бързаме! А ти, Ванко, остани тук, не бива заедно, защото... Нали знаеш? Може да се случи нещо... Е, хайде довиждане! — каза Марко и запреплита дългите си сухи крака по хлъзгавата пътека, последван от другаря си.

Огледах се. На зеленикавото небе слънцето бавно се изкачваше и надничаше от склоновете на планината. Усетих хлад и леко затреперих. Макар и измокрен целият, все още не бях се простудил и това ме зарадва. Зарадва ме, защото в собствените си очи минах за герой. Значи все пак съм здрав и издръжлив човек и ако се наложи, ще мога... Какво ще мога? Нищо не ще мога да направя, тъй като зъбите ми вече започнаха да тракат. И това не е само от студа, който ме пронизваше през дрехите, но и от страха, завладял ме постепенно. Но защо стоя още тук? Я по-добре веднага да тръгна!

В бързината не бях узнал, че съм стигнал до лозята над гробищата, не много далеч от нашата къща. Само като премина през

дола, оттатък ще изляза на онова място, дето като дете съм играл заедно с другарчетата си и съм се премятал като Тарзан. Щом забележах това, изведнъж почувствувах как успокоение се разлива по тялото ми.

Близо час вървах. Като се препъвах в коренищата и падах, като се залавях за храстите и ставах, най-после се добрах до нивите отсреща, на другия бряг. А оттук до нас имаше само някакви си петстотин крачки.

Беше съвсем разсъмнало и се виждаха крайните къщи, виждаха се и улиците, и дърветата, и градините, и хората, които бяха станали рано и шетаха насам-натам. Аз вървах бързо и гледах дано никой не ме забележи, че се връщам чак на разсъмване...

Ето и нашата къща с двете малки прозорчета, със стъкленото антре!

Обзет от радост, изтичах, преминах ниския дол, изпълнен с тиня след пороя, прекосих двора и като хвърлих мимоходом поглед към градината, дето цветята бяха клюмнали от бурята и дъжда, изкачих четирите каменни стъпала, влязох в стаичката си и се хвърлих на леглото.

АРЕСТИ

На другия ден градчето се събуди с вестта за извършените арести. Аз бях спал цели двадесет и четири часа непробудно и щом излязох на улицата, научих това от първия срещнат приятел. Обзе ме такъв страх, такава непреодолима тревога, че се обърках и навярно породих у него съмнение.

Първото нещо, на което се реших, беше да отида в училището и да разбера кои са арестуваните. Из коридорите сновяха загрижено учителите, а учениците се събираха на групи, шушукаха си, водеха оживени разговори и всички бяха неспокойни.

Реших да не влизам в клас и се запътих към Сърпазар да потърся Паскал в квартирата му. Но го нямаше — беше изчезнал някъде, без каквато и да е следа. Отидох пак в училище и попитах другарите му, но и те нищо не можеха да ми кажат, а само предполагаха, че е заминал за село: видели го вчера и бил толкова блед, че съвсем не приличал на себе си. Дали и него не са арестували?

Прибрах се у дома и легнах, но и тук не можах да намеря спокойствие и разбрах, че тъй ще бъде, докато не науча истината. Но към кого да се обърна? Отидох да потърся Марко. От баба Дона, майка му, узнах, че още вчера сутринта той заминал за Плевен с един свой другар и че нямало скоро да се върне. Отново свърнах в училището и намерих Васил Цонков. И той като мен беше смутен, объркан и уплашен, но все пак дочул, че миналата нощ в бурята полицията успяла да залови четирима от нашите хора. Кои са те — Васил не знаеше, ходеха само слухове и се споменаваха имената на много другари, арестувани през следващия ден.

До вечерта бях като побъркан и скитах из улиците, дано науча нещо от някого, но колкото повече подробности узнавах, толкова повече ме обземаше отчаяние. Може арестуваните да не издържат побоя и да направят пълни признания. А това означаваше, че ще бъде разкрит не само нашият кръжок, но и цялата наша организация, в такъв случай, мислех си аз, ще дойдат и мен да арестуват...

Късно вечерта, като обикалях из градчето тъй безпомощен, аз видях, че в стаята на Паскал лампата свети. Не ми дойде никак наум, че вътре може да са другите две момчета, с които той живееше. Без да се замислям, аз се приближих, почуках на прозорчето, после изтичах по пътечката към вратата и влязох в малкото антре.

Посрещна ме Паскал. От неговото спокойствие аз усетих как силите ми се възвърнаха и краката престанаха да треперят. Зарадван, хванах ръката му и я стиснах силно.

— Къде беше? Търсих те цял ден и никъде не можах да те намеря! — рекох с упрек и поисках да вляза вътре, но Паскал прегради пътя ми и направи знак да мълча.

— Хайде, да поизлезем вън и всичко ще ти кажа! — прошепна той и като ме хвана под ръка, поведе ме към двора, а оттам излязохме на улицата и направо към реката, дето можехме необезпокоявани от никого да поговорим.

— Ходих за малко на село. Знаеш ли, мама е болна, та рекох да я видя, преди да се е случило туй-онуй с мен...

Ние вървахме по тъмното крайбрежие и се мъчехме да запазим самообладание, но виждах, че и двамата като че ли не бяхме на себе си от вълнение, обзело ни след тая внезапна среща. Макар че се намирахме в началото на юни, беше студено и аз потръпвах, а зъбите ми чукаха от време на време, сякаш ме тресеше. Изминахме улицата, която водеше покрай брега, и се спряхме до Железния мост. Да преминем ли оттатък и отидем на Стратеш? Не, късно е вече за разходка! Решихме да се върнем. Като прекосяхме малкия площад пред тютюневия склад, Паскал ме попита:

— Кажи, Ванко, какво мислиш да правиш сега?

— По гласа му долових, че бе успял да възвърне предишната си твърдост и увереност, а с тях и способността да мисли и разсъждава.

— Не знам — свих рамене. — А ти?

— Още не съм решил, но ако положението стане сериозно, няма много да се колебаю... Ти има ли къде да отидеш?

— О, разбира се! Майка ми и баща ми са в София и мога веднага да замина за там...

Паскал ме погледна изненадан.

— Че какво се бавиш? Тръгвай още утре, иначе... може да стане късно...

— Ами училището? Нали не съм завършил учебната година!

— Ха! Училището ли? — засмя се той неприятно и, както ми се стори, подигравателно. — Кой ти гледа в такива случаи училището? Ами ако те арестуват, тогава?... Все едно че няма да завършиш годината! Така поне ще можеш да се прикриеш и после, като мине време, ще се прехвърлиш, това лесно може да се нареди... Ти как си с бележките, а?

— Изпитан съм по всички предмети.

— Видиш ли? А се колебаеш! — рече Паскал с упрек. — Аз ако съм на твое място, минутка няма да се бавя, защото... нищо не се знае какво ще последва. Разбираш ли?

Отново замълчахме и отново настъпи тишина. Тръгнахме бавно един до друг. Бях започнал да се успокоявам, но като чух как той тежко въздъхна, домъчня ми за него. Струваше ми се, че ми дава съвети, а сам не знае що да прави. И затова наруших мълчанието и не го оставих сам с мислите му.

— А ти... какво смяташ за себе си, а? — попитах аз.

Паскал се сепна, като че ли събуден от сън.

— Аз ли? — каза той замислено. — Моята никак не е лесна!

— Защо?

— Ами защото няма къде да отида, пък смятам освен това, че не е нужно. Решил съм, ако ме потърсят, да избягам и стана нелегален, а после... Хм! То се знае, после ще видя какво може да се направи, а сега... сега хайде, Ванко, да си отидем, че може да направим впечатление...

Разделихме се и аз бързо закрачих из тъмните и пусти улици към дома. Прибрах се, но не запалих лампата и легнах неразсъблечен. Дали ще дойдат тая нощ да ме арестуват? Ако дойдат, разбира се, не бива да им се давам в ръцете и ще трябва да бягам... Да, ще бягам! Но ще се наложи най-напред да се отбранявам. Аз имах браунинг, който криех под покрива на къщата, и с него реших да окажа съпротива. Все пак никак не бях спокоен и трябваше да проверя в какво състояние се намира оръжието ми.

Като се проврях през дупката, аз се качих на тавана, измъкнах пакета, в който бях увил браунинга, и слязох в стаята си. Разкъсах с треперещи ръце амбалажната хартия, развих парцалчетата и го взех в ръце.

Той беше новичък и запазен, грижливо смазан, и аз му се радвах като дете на своята играчка — радвах се и на блясъка му, и на лъскавото стоманено дуло. В пакета имаше три кутии с патрони. Извадих пет, поставих ги в пълнителя и го заредих. Сега нека дойдат! Ще ги посрещна достойно и ще видим кой кого: те ли мене или аз тях? А накрая, ако не издържа и няма никакъв изход за спасение, ще налапам цевта и... край! Край на живота! При тая мисъл изтръпнах, но се примирих с хладната пресметливост на човек, решен на всичко, дори и на тая последна рискована стъпка...

Беше минало полунощ. Аз все още седях пред масата, стисках здраво браунинга и чаках. Кого? И защо? Най-послед ми стана срамно и неудобно от самия себе си, че се страхувам повече, отколкото би трябвало да се страхува един революционер, хвърлих пистолета на масата, съблякох се и се отпуснах върху мекото пружинено легло.

ТРЕВОЖНА НОЩ

Лежах със затворени очи, но не можех да заспя. Все ми се струваше, че някой ходи из двора и дебне, че ей сега ще почука на вратата и дрезгав глас ще извика да отворя. Аз ставах, отивах до прозореца, надничах вън, но там беше тихо и пусто. Само веднъж се мярна на лунната светлина една черна котка, която пъргаво изтича нанякъде. Върнах се в леглото и отново се опитах да заспя. „Сигурно утре сутринта рано ще дойдат — мислех си. — И тогава ще им покажа кой съм аз, а сега нека се опитам да подремна, за да бъда бодър и с пълни сили...“

Пред умореното ми, изтощено съзнание се мяркаха различни образи на хора, с които съм се срещал в живота си. Ето, появи се майка ми — такава, каквато я познавах още от дете: дребничка и пъргава, с мъничко, овално и некрасиво лице с чип нос и живи очи, после дойде ред на баща ми, прегърбен и бавен в движенията, пиан и развеселен, но в други дни, което рядко се случваше, мълчалив и мрачен, сърдит като че ли на целия свят, после... после се появи образът на сестра ми Милка, така неясен и смътен, че едва можах да я позная и различа от другите момичета, нейни другарки, и вече съвсем накрая — баба, вуйчо Петко, леля Елена, братовчед ми Петко, леля Христина, Георги... Но къде е Цачо, моят най-добър и неразделен другар? Ах, ето го! И той като другите идва при мен все мълчалив и клати укорително глава, а аз не мога нищо да му кажа и да го убедя, че другояче не съм могъл да постъпя...

„Но защо ти скри от мен? — питаше ме Цачо. — Защо не ме повика и аз да взема участие в борбата?“

„Защото ние се разделихме... помниш ли, когато ти ме обиди вечерта след серенадата... и оттогава нашите пътища се разминаха“ — отговорих и чувствувах, че не бях прав, но нямах друг начин за оправдание.

По едно време трепнах и разбрах, че това е било сън и че съм заспал, но колко време съм прекарал тъй, в полубудно състояние? Все

пак не бива повече да се поддавам на тая слабост и да заспивам! Ами ако в това време дойдат и ме изненадат?

Аз станах и като рискувах да привлека вниманието на всеки, който минава по улицата, запалих лампата, седнах на масата и се опитах да дочета книгата, която бях започнал преди няколко дни. Това беше романът „Идиот“ от Достоевски.

Образът на Княз Мишкин, на Идиота, изплува, целият погълнат от любовта му към Настася Филиповна, към оная окаяна жена, чието величие във всяка мисъл, във всяка дума не може да не блесне наред с величието и благородството на този, когото всички смятаха за идиот, а всъщност беше най-чистата и най-светлата личност... И увлечен в разкриването на неповторимата правда на живота, аз бях забравил опасността, която висеше над мен. Чух, вън заскърцаха коли и се разнесоха гласове на хора, които отиваха рано на работа в полето.

Угасих лампата и легнах. Какво ще стане с мен? Ще успея ли да избягна грозящата ме опасност или и аз като другите момчета ще заплащам скъпо за правото да имам свои мисли, свои идеи?

Продължавах да лежа все с отворени очи и да гледам в една точка на тавана. Нима ще се наложи да се простя с тая стая, този дом, този двор със зеленчуковата и овощната градина? Нима целият град, в който съм се родил и отрасъл, в който съм прекарал най-хубавите години от моя живот — моето скъпо детство, — ще остане завинаги далеч? Не може ли да не се скитам немил-недраг по чуждите градове?

София! Тя винаги ме е мамела, но никога не съм пожелавал да напусна заради нея Ловеч и да се преселя там. Все съм мислил да отида през ваканцията за някой и друг ден при родителите си, да си отпочина, а после да се върна пак тук. Ето че сега се налага да бягам, да бягам и да се спасявам...

Ще ми бъде ли мъчно за моите другари — за Цачо, за Славе, за Митко, за Методи и Цветан? Сигурно много ще страдам без тяхната близост и приятелство! Но какво да се прави — такъв е неумолимият закон на борбата! В живота няма само добро, а има и зло, и то сполетя и мен...

Отново станах и отново запалих лампата. Започнах да се разхождам напред-назад от прозореца до вратата и обратно. По едно време излязох вън, поразходих се около къщата и се спрях пред цветните лехи.

Не видях, но усетих, че някой застана до оградата и ме наблюдава съсредоточено. Обърнах се. Беше съседката ни, леля Мица, която неведнъж ми е помагала в отсъствие на мама. Тя беше излязла рано, за да полее градината, и като ме е видяла да стоя самотен, нейното добро сърце не е издържало и ето че сега още боса, наметната само с шал, продължаваше да ме гледа с майчинска тревога в очите.

— Защо не спиш, Ванко? — попита тя тихо. — Гледам, лампата ти цяла нощ свети и ти вътре все ходиш, ходиш...

— О, не, лельо Мицо, това беше само на разсъмване, а иначе аз лежах, но не ми се спеше...

— А какво те измъчва, сине? За майка си ли тъжиш, а?
Забавих отговора.

— Какво да ти кажа? Мисля и за мама, и за много други работи. Лельо Мицо, ти вчера целия ден ли си беше у дома?

— Ами че къде другаде да ида, сине? — Тя ме погледна изпитателно. — Защо питаш, а?

— Тъй, искам да знам не е ли ме търсил някой...

— Не, никой, ама ти повече не закъснявай нощем, че нали виждаш какво става в града? Всеки ден арестуват нови хора, повече ученици, и не дай боже да се случи нещо с теб, майка ти, горката, от мъка ще умре... А ти не ходиш ли вече на училище?

— Разпуснаха ни — излъгах аз и усетих как се зачервявам целият от срам, — нямам никакви изпити и затова така...

— Аха, аха! — и добрата жена поклати глава. — Все пак не излизай нощем и се пази! Миналата нощ беше ходил някъде, видях, като се върна на разсъмване... в дъжда, в бурята... и беше целият мокър, ама ти... прощавай, задето аз тъй... Нали замествам майка ти!

Благодарих ѝ за грижите и я помолих да казва на всеки, който дойде да ме търси, че съм отишъл на гости у свой приятел на село и че ще се върна оттам чак есента...

— Добре, добре — кимна тя усмихната, — а ти, като си дойдеш, обади ми се!

Влязох в стаята, седнах на леглото и стиснах с ръце главата си. Ушите ми свиреха, виеше ми се свят. „От умора и безсъние трябва да е!“ — мислех аз.

Дълго седях тъй, дълго разсъждавах, но нищо друго не можах да измисля, освен че трябва веднага, още тая сутрин, докато е време и не

са дошли да ме потърсят, да замина при мама и тате в София. Вlakът тръгваше в осем, а сега бе шест и половина — значи имах достатъчно време, за да се приготвя. И както седях отпуснат и без воля, аз скочих, без да се колебая повече, започнах да стягам багажа си и да се готвя за заминаване.

БЯГСТВОТО

Натъпках дрехите си в едно куфарче, зарових браунинга в градината, хвърлих за последен път поглед към масата с учебниците и тетрадките, после огледах стаята с такова вълнение, че едва ли не заплаках, и излязох на улицата, напуснах бащината си къща. Най-напред помислих да не отивам на гарата, а за всеки случай да се кача на влака от близкото село Омаревци и оттам да продължа за София, но като поразмислих и се убедих, че щом досега не бяха ме арестували, навярно и днес няма да ме търсят, реших да тръгна от Ловеч.

Така и направих.

Влакът потегли точно в определеното време и аз с въздишка се отпуснах на седалката. В купето бях сам и това ме успокояваше. Но по едно време се мярна млад мъж с изострено птиче лице и тънички мустачки. Той надникна в купето, спря на мен продължително поглед с мъничките си очички, сякаш се мъчеше да отгатне какви мисли ме вълнуват. Аз се престорих на безразличен, но усетих дишането ми да става по-ускорено, а сърцето ми да бие по-често.

Успокоих се едва когато забелязах, че в съседното купе има някаква девойка и че двамата пътуват като годеници. Разбрах, че не бива повече да се вълнувам и плаша, ако не искам да обърна внимание на другите.

Влакът засили своя ход и с трополене мина по моста над Гознишката бара. Ето и гробищата, дете неведнъж съм идвал и съм прекарвал с часове в спокойствие и размисъл! Ето и дерето с изровеното от пороищата корито... Тук аз съм скитал още като дете, играл съм заедно с моите другарчета, любувал съм се на природата и съм се чувствувал щастлив!

Отгоре, от Червен бряг, дете са лозята и дете също съм бродил заедно с Цачо и другите момчета от нашата махала, Ловеч се виждаше целият като на длан.

Не, не познавам по-хубаво, по-мило и по-скъпо място от това!

Там, на Стратеш, сред люляците, аз за пръв път се почувствувах влюбен. Сега по тях копнее душата ми, връщат ме моите мисли, тегли сърцето ми...

А Башбунар с неговите прохладни сенки и студена, бистра вода? А Хисаря, Вароша, Дръстене и Дикисаня? А моята родна махала Хармането? Те оставаха далеч зад мен и с тях в бъдеще ще ме свързват само спомените. Как ли ще ме посрещне София? От големия и непознат град аз изпитвах страх, но в същото време и любопитство, и желание да го видя, да го опозная...

Седнал до прозореца на вагона, гледах навън и се мъчех да разкрия бързо променящата се картина. От дясната ми страна се виеше като блеснала на слънцето синя лента Осъм, а от лявата се простираха обширни поля с избуяла ръж и едва поникнала царевица с остри, мечовидни листа. Локомотивът пъхтеше, набираше сили по нанагорницето и аз все повече и повече се отдалечавах от родния ми град.

В джоба на ученическата куртка беше бележникът ми, с който щях да се представя в новото училище. Аз бях уверен, че и в него ще ми потръгне тъй, както в Ловешката гимназия. Но дали щях да намеря добри другари и приятели?

Оставих в Ловеч Цачо, оставих Слави Куцаров, Митко Лепавцов, Методи Цветнолюбов, Любен Цветаров, оставих Кольо Чорлето, Нанко Бумчето, Данчи Пенеса, оставих Борис Динчиски, Надка, Верка... Особено мъчно ми беше за Паскал, който нямаше къде да отиде, и затова и щеше да стане нелегален, щеше да потърси четниците и да се присъедини към тях. Милият, скъпият Паскал! Защо съдбата те е осъдила да живееш в такава бедност, че да не можеш дори да спасиш живота си?

Стиснал зъби до болка, продължавах да гледам през прозореца и вече усещах как сълзите ми напират в очите и гъста мрежица забулва погледа ми. Не, не бива да плача! Аз съм мъж, аз съм борец, революционер, готов на всякакви изпитания...

Отворих прозореца. Вятърът развя кичур от косата ми, погали лицето ми и на мен ми стана някак по-леко. Обърнах глава. Далече, далече там, зад извития като гърбица на камила хълм, се намираше моят роден град и в един миг аз размахвах ръка за прощален поздрав.

Сбогом, сбогом, Ловеч! Дали ще те видя някога пак? Не се съмнявам, ще дойде това време...

Ще се върна аз в спомените си при теб и тогава ще изпея най-хубавата си песен, песента за града на люляците, дето момчето с чистото сърце и жадния за светлина поглед видя колко е красив светът и че за да го направи още по-красив, трябва да се бори срещу неправдите в живота. Само тъй момчето от малкия град ще бъде доволно и ще оправдае своето съществуване, смисъла и значението на своята борба, само тъй ще разбере, че мечтите, стремежите и желанията му не са отишли напразно, че дните и нощите, прекарани над книгите и тетрадките, не са загубени, че има и нещо друго, което го прави истински човек, и че това друго е благополучието и щастието на всички хора по земята.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.